

**Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка**

**Анастасія Любченко
Наталія Савельєва**

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПРОФІЛАКТИКА ВАНДАЛІЗМУ

Навчальний посібник

Полтава – 2018

**УДК 316.624(075)
С 69**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету
імені В.Г. Короленка*

Рецензенти:

В. Ф. Моргун, кандидат психологічних наук, професор кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Л. П. Клевака, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи Полтавського інституту економіки і права Університету «Україна».

Автори:

Н. М. Савельєва, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

А. О. Любченко, магістрант кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Любченко А. О., Савельєва Н. М.

С 69 Соціальні проблеми і профілактика вандалізму: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / А. О. Любченко, Н. М. Савельєва. – Полтава : ПНПУ, 2018. – 75 с.

Публікація висвітлює основні теоретичні й практичні аспекти соціально-педагогічної профілактики вандалізму. Навчальний посібник адресовано студентам і магістрантам спеціальності «Соціальна робота», соціальним педагогам закладів освіти, соціальним працівникам.

УДК 316.624(075)

© Любченко А. О., 2018 рік
© Савельєва Н. М., 2018 рік
© Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2018 рік

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
I. ФЕНОМЕН ВАНДАЛІЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	6
1.1. Сутність вандалізму як соціального явища.....	6
1.2. Вандалізм як вид психопатологічної ферментності	16
1.3. Соціально-психологічний портрет підлітка, сильного до проявів вандалізму	31
2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ВАНДАЛІЗМУ	39
2.1. Завдання й рівні соціальної профілактики вандалізму	39
2.2. Напрями й технології соціальної профілактики вандалізму	44
3. СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ ВАНДАЛІЗМУ	57
3.1. Соціальна профілактика і корекція вандалістичної поведінки в умовах освітнього середовища	57
ПІСЛЯМОВА	59
ЛІТЕРАТУРА	62
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

На теренах сучасних урбаністичних територій виникає чимало девіантних проявів стосовно культурних, історичних, соціально-виховних об'єктів власності та споруд, що становлять цінність для населення і держави. На даний час постійно наголошується на зростанні дитячої бездоглядності, бродяжництві неповнолітніх, вживанні ними алкоголю, наркотиків тощо. Це зумовлює необхідність проведення профілактики негативних явищ і реабілітації неповнолітніх. Саме у профілактиці асоціальної поведінки неповнолітніх особливого значення набувають специфічні психологічні знання, на основі яких досліджується природа поведінки підлітків, що відхиляється, а також розробляються практичні заходи щодо попередження асоціальних проявів.

Останніми роками збільшилося насильство й жорстокість серед населення, а також деструктивна поведінка молоді та підлітків, тому й акти вандалізму стають дедалі поширеними. Дії вандалів привертають увагу держави, оскільки вони є певним фундаментом рецидивної злочинності й розгортаються насамперед на тлі національних, релігійних та особистісних конфліктів.

Актуальність проблеми підліткового вандалізму зумовлена, насамперед, кількома обставинами:

- по-перше, станом суспільства: вандалізм відрізняється особливою поширеністю, оскільки охоплює значну масу учасників – підлітків і достатню кількість об'єктів. Це пов'язано, передусім, з особливостями підліткового віку: дією механізмів наслідування, зараження, самоствердження, а також з виявом реакцій опозиції, емансипації, групування в підлітковому середовищі, які найбільш часто виявляються під час алкогольного і наркотичного сп'яніння;

- по-друге, потребою підготовки спеціалістів для боротьби з підлітковим вандалізмом;

- по-третє, недостатньою вивченістю проблеми;

- по-четверте, тим, що вандалізм є одним із чинників, який формує у підлітків погляди і звички, які призводять до серйозних правопорушень. У результаті поступового посилення конфлікту з сім'єю і школою поведінка неповнолітніх стає все менш організованою;

по-п'яте, складністю вивчення вандалізму, яка полягає в тому, що він пов'язаний з цілим комплексом фактів: соціальним (Н. Дубінін, С. Терещенко), економічним (Г. Кайзер), психологічним (М. Алемаскін, Н. Жутікова), педагогічним (О. Белкін), культурним (Е. Фром), соціально-психологічним (С. Белечева, Н. Морозова).

Певні міркування стосовно сутності вандалізму, його характеристики і значення викладено у працях О. Александренка, Н. Веселовської, А. Зелінського, І. Ковтонюка, В. Максимова, Л. Ростомяна, Л. Філіппової, та інших вітчизняних та зарубіжних науковців. Найбільше уваги дослідженню вандалізму як прояву деструктивної поведінки приділено в працях зарубіжних науковців, таких як Р. Берон, А. Гольдштейн, С. Коен, В. Оллен, Д. Фішер та ін. Проблема вандалізму в підлітковому середовищі на сьогоднішній день перебуває в числі актуальних, має вже не лише науково-теоретичний, а й практичний характер і вимагає глибоких наукових досліджень. Але можна констатувати, що в українській науці бракує нових комплексних досліджень, присвячених науково-теоретичному опануванню цього суспільно небезпечного явища та запобіганню злочинам, що пов'язані з вандалізмом, серед підлітків.

I. ФЕНОМЕН ВАНДАЛІЗМУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

1.1. Сутність вандалізму як соціального явища

Поняття «вандалізм» розповсюджено в літературній і повсякденній мові, але у правовій лексиці й у чинному законодавстві України не вживається. Розуміння етимологічного походження терміну «вандалізм» у літературі практично схожим серед науковців. Деякі дослідники зазначають, що перший акт вандалізму був вчинений у 365 р. до н.е. мешканцем міста Ефес Геростратом: грек, осліплений бажанням слави, з метою закарбувати у пам'яті історії своє ім'я, підпалив храм богині Артеміди Ефеської – одне з семи див світу Стародавнього світу.

Однак більшість дослідників вважають, що термін «вандалізм» походить від назви від назви давньогерманських племен вандалів. На початку V ст. н.е. на території Західної Римської імперії почали засновуватися автономні варварські королівства (вестготи у південно-західній Галії, королівство бургундів у південно-східній Галії, на південному сході римської провінції Британії народилася держава саксів). Ці варварські племінні королівства не визнавали верховенства Риму. Варвари (вестготи, бургунди та ін.) певний період перебували в союзі з імперією, відігравши визначну роль у перемозі Риму над гунами, та, посиливши свою могутність, варвари перестали підкорятися римлянам. Ставши мореплавцями, північно-африканські вандали почали нападати з Африки на Європу, спустошуючи побережжя Сицилії, Сардинії, Корсики. У 455 р. варвари з моря увірвалися до Риму, піддали його нищівному двотижневому пограбуванню. Те, що варвари не змогли захопити, знищували заради задоволення. Звідси і виник термін «вандалізм», під яким розуміли безглузде знищення культурних цінностей, а людей, що їх скоїли, вважали неспроможними до культуротворення [42, с. 33].

Поява терміну «вандалізм» відноситься до епохи Великої Французької

революції. Вперше термін використаний членом конвенції Генеральних Штатів абатом Анрі Грегуаром. У 1794 р. він виступив з «Доповіддю про руйнування, замовлені вандалізмом, і засобах їх запобігання», закликаючи найсуворішим чином зупиняти знищення пам'яток мистецтва. Грегор мав на увазі, насамперед, дії армії молодого Французької республіки.

У ХІХ столітті поняття «вандалізм» міцно увійшло у вжиток як позначення безглузлого руйнування або псування творів мистецтва і пам'яток архітектури. Зокрема, наступні згадування про вандалізм мали місце у 1846 р. у роботі графа де Монталамбера, в якій автор засуджував пошкодження католицьких церков.

Історичний екскурс у законодавчу регламентацію відповідальності за наругу над святинями, місцями поховання та тілами померлих, показує, що вже у таких правових документах, як Руська Правда, Устав Володимира «Про церковні суди», Саксонське зерцало, Литовський статут (1588 р.), Звід законів Російської імперії «Про права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.), Уложення «Про покарання кримінальні та виправні» (1845 р.), статут про покарання, які накладаються мировими судьями (1864 р.), Кримінальне уложення (1903 р.), Кримінальний кодекс УРСР (1926 р.), чітко вказано, що дії, спрямовані на вчинення наруги над святинею, місцем поховання або над померлим, визнавалися злочином. Крім того, такі злочини вважалися гріхом [52, с .11].

У другій половині ХХ століття почали спостерігатися спалахи вандалізму в усьому світі у зв'язку з чим у 80-тих р. р. західні вчені почали проводити його дослідження, але з практичної точки зору, аналізуючи здебільшого не правовий аспект, а психологічний. До таких вчених, зокрема, належать С. Коен, Д. Кантер, Дж. Деннермейер.

У філософсько-правовому вимірі під вандалізмом розуміють прояв у індивідів і груп варварської схильності до руйнування і знищення предметів цивілізації та цінностей культури. Вандалізм може виявлятися у вигляді механічних пошкоджень, підпалів, вибухів із використанням різноманітних

засобів, починаючи від найпримітивніших і закінчуючи найсучаснішими, що втілюють новітні досягнення технічної думки. У соціальній філософії вандалізм визначається як безглузде знищення духовних і матеріальних цінностей. Юридична енциклопедія надає таке визначення вандалізму: немотивоване, безглузде руйнування культурних і матеріальних цінностей. Колектив авторів Енциклопедії Сучасної України розуміє вандалізм як протиправне, безглузде знищення або пошкодження матеріальних та культурних цінностей. В. Даль звертає увагу на невідповідність ції дії моральним нормам, визначаючи її як «вчинок грубий, огидний просвітництву, освіченості». Оксфордський словник визначає вандалізм як умисне пошкодження або знищення майна, що перебуває у публічній або приватній власності [9, с. 16].

Отже, тлумачення терміну «вандалізм» дослідниками у цілому схожі. Ними акцентується увага на ірраціональності поведінки особи злочинця, пошкодженні або знищенні предметів матеріального світу, у тому числі культурних та історичних цінностей; заподіянні шкоди, – як матеріальної, так і духовної. Вандалізм - одна з форм деструктивної (руйнівного) поведінки людини, що виражається в умисному і безглуздому знищенні культурних і матеріальних цінностей. Безглуздом визнається вчинок, у якому виявляється невідповідність між мотивом поведінки та її наслідками і нормами моралі у суспільстві. Знищення або пошкодження майна, необхідного і корисного людям, якщо це не зумовлено крайньою потребою, суспільство сприймає як безглузду поведінку, незалежно від того, що думає з цього приводу руйнівник. В основі мотивів вандалізму лежать деструктивні потяги до руйнації та знищення [9, с. 17].

У Кримінальному кодексі України нині бракує спеціальної норми, що передбачає відповідальність за вандалізм. Проте в різних розділах Особливої частини чинного Кримінального кодексу є статті, які передбачають відповідальність за умисне знищення чи пошкодження майна (ст. 194), а також за погрозу знищення майна (ст. 195). Їх розглядають як загальні

норми, оскільки вони не називають будь-яких інших ознак майна крім його належності, а також інших спеціальних ознак складу злочину. Про умисне знищення чи пошкодження військового майна йдеться у ст. 411 КК України.

Крім того, відповідні руйнівні дії можуть бути кваліфіковані як диверсія (ст. 113), хуліганство (ст. 196), масові заворушення (ст. 294), пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277), забруднення або псування земель (ст. 239), незаконна порубка лісу (ст. 246), наруга над державними символами (ст. 338), умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347), нищення, руйнування або псування пам'яток історії або культури (ст. 298), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299), наруга над могилою (ст. 297), умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352), умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360), умисне знищення чи пошкодження майна судді, народного засідателя або присяжного (ст. 378), умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399), пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178), незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179), викрадання шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання (ст. 188), знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245), незаконне полювання (ст. 248), умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252). Не вважаються майном повітря і вода, але вони теж охороняються законом від забруднення, яке можна кваліфікувати як псування [1].

Предметом вандалізму виступають об'єкти культурної, історичної й археологічної спадщини. В умовах сучасного розвитку соціуму до предмета злочинного посягання вандалізму слід додати громадські місця, єдину транспортну систему, приватні автомобілі, стіни будинків, паркани. Предмет злочинного посягання вандалізму становлять також об'єкти, розташовані у громадських місцях. Виходячи з тлумачення терміна «громадський» під цими

об'єктами розуміємо ті, що належать усій територіальній громаді (жителям села, селища, міста), призначені для загального користування. До предмета вандалізму відносять об'єкти, що мають певну матеріальну або духовну вартість, є важливими, значущими для суспільства.

Кожен рік кількість проявів вандалізму не зменшується, а, навпаки, збільшується. Усе це демонструє низькій рівень культури суспільства, неможливість самостійно справлятися зі стресом без вираження агресії до оточення та небажання підкорятися встановленим нормам, які роками склалися в суспільстві. В атмосфері загрозливого зростання злочинності так звані злочини, які не є небезпечними для суспільства, стають менш актуальними. Правоохоронні органи, органи досудового розслідування та суди також не приділяють достатньо уваги розслідуванню й запобіганню злочинам, пов'язаним із вандалізмом, залишаючи їх без розгляду, забуваючи, що всі злочинні вияви мають однакове походження [26].

Останнім часом в Україні зростає кількість виявів молодіжного вандалізму, знизилася розкриття злочинів, збільшилася шкода, що завдається державі й суспільству. Водночас боротьба з вандалізмом, як свідчать статистичні дані і результати опитувань експертів, поки що здійснюється правоохоронними органами недостатньо активно, що виявляється, насамперед, у низьких показниках виявлення цього виду злочинності.

Проведене дослідження показало, що зареєстровані МВС України випадки вандалізму становлять не більше як 1 % від усіх випадків його вчинення. Більшість вандалістських дій залишаються без належного реагування правоохоронних органів. Кримінальні справи щодо них з різних причин не порушуються (як правило, за такими фактами ніяких повідомлень у правоохоронні органи не надходить, але й відповідні посадові особи не виявляють помітної активності в їх виявленні), а якщо і порушуються, то винні у вчиненні вандалізму з тих чи інших причин від кримінальної відповідальності звільняються або їм виноситься вирок умовного покарання. Санкції за навмисне руйнування, знищення і пошкодження майна набагато

нижчі, ніж за їх викрадення [26].

Серед руйнації різного роду переважають злочини, які одержали юридичну кваліфікацію за загальними нормами щодо знищення чи пошкодження майна, тобто за ст. 194 і 195 КК України. Друге місце за поширеністю посідає вандалізм, який кваліфікується за ст. 297 (наруга над могилою) і за ст. 298 (нищення, руйнування або псування пам'яток історії або культури). Серед зазначених видів злочинів не згадується хуліганство (ст. 296 КК України), тому що зі статистичних зведень практично неможливо встановити, скільки з них супроводжувалися вандалізмом. Вирішенням цієї проблеми може бути облік поширення хуліганства, пов'язаного з погромами, на основі досвіду й опублікованих матеріалів. Проте у літературних джерелах подаються доволі різні показники — від 4,2 до 20,4%. За цими даними, а також з власного досвіду вивчення кримінальних справ А. Бандурка й А. Зелінський вважають, що в середньому кожна десята кримінальна справа про злісне й особливо злісне хуліганство є актом вандалізму [5; 20].

Суспільна думка, навпаки, нетерпляче ставиться до безглуздої наруги: вона цинічна і часто розрахована на те, щоб викликати всезагальне обурення і, тим самим, порушити громадський спокій. На підтвердження цього свідчать результати контент-аналізу преси України за 2015–2017 рр. проаналізовано понад 60 публікацій на тему вандалізму, в яких повідомлялося про 85 актів такого роду. З них: кожний п'ятий – руйнування або пошкодження пам'ятників історії і культури України; 23 % – наруга над могилами і руйнування надгробників; 13 % – знищення автомобілів, здебільшого викрадених. Крім того, 9,5 % опублікованих у пресі повідомлень містили інформацію про вандалізм на транспорті (залізничний і повітряний), інші на міському транспорті, в торгових точках, культурних приміщеннях (музеї, бібліотеки і т.п.), у житлово-комунальному господарстві (ліфти, обладнання будинків, телевізійні антени і т.п.), про порубку та інше знищення насаджень в містах тощо. У більшості випадків вандалізму

зловмисники діяли з допомогою простого механічного руйнування з використанням підручних предметів, ломів, молотків, пилок, сокир і т.п.

Вандалізм як соціально-психологічне явище – це феномен переважно чоловічої статі, підліткової або молодіжної. Цей факт констатується практично в усіх дослідженнях. Наприклад, у комплексному дослідженні вандалізму серед школярів, проведеному зарубіжними вченими, взаємозв'язок між статтю і крупними формами вандалізму (побиття вікон, псування шкільних меблів і т.п.) був підтверджений [18, с. 63].

Вивчаючи географію поширення вандалізму, слід зазначити, що акти вандалізму частіше всього вчинюються в регіонах з більш високою часткою міського населення, тобто в містах, особливо крупних, які більшою мірою насичені об'єктами соціальної і економічної інфраструктури, будівлями, спорудами і транспортом загального користування. Частіше всього акти вандалізму (побиття скла в будинках, установах, на транспорті; розписи стін цинічними й аморальними зображеннями) вчинюються вечірньої і нічної доби.

Аналіз кримінальних проваджень про вандалізм демонструє низький рівень освіти особи вандала: з середньою освітою – 82% осіб; із середньою спеціальною – 6%; з незакінченою вищою – 8%; вищою – 4%. Найбільш типовою відсутність певного роду занять, джерела доходів або відсутні взагалі, або мають непостійний характер. Серед них 25% – особи, які працюють, 16% – навчаються в школах, професійно-технічних училищах, вищих навчальних закладах, 59 % – безробітні [9].

Спеціалісти вказують переважно на груповий характер вандалізму. За твердженням Л. Ватової, у групі вчинюються 73,8 % від загальної кількості вандалістських посягань. Більше 80 % засуджених вчинили злочини у стані алкогольного сп'яніння. Кожен третій раніше притягувався до кримінальної відповідальності, кожен десятий неповнолітній перебував на обліку в кримінальній поліції у справах неповнолітніх [13, с. 19].

Відповідно до статистики поліції США, а також ряду зарубіжних

досліджень, більшість актів вандалізму припадає на осіб, які не досягли 25 років. Згідно з результатами вибіркового психологічного обстеження підлітків, пік вандалізму припадає на 11–13 років. Потім частка вандалізму в структурі правопорушень різко знижується [28].

Руйнування майна частіше всього здійснюється імпульсивно, під впливом ситуації. У 66 % випадків акт вандалізму не готувався, при цьому в 65 % випадків підлітки застосовували певні знаряддя руйнування. Водночас 18–20 % пояснювали руйнування розважальним дозвіллям.

Показовим є той факт, що вандали, найчастіше, здійснюють руйнування там, де самі проживають (під'їзди будинків, двері, ліфти і т.п.), навчаються (шкільні меблі) і працюють (агрегати, предмети матеріально-технічного забезпечення). Важливою характеристикою підліткового вандалізму є присутність співучасників. Їх зазвичай 3–4, вони однолітки чи відрізняються за віком не більш, ніж на 1–2 роки.

Вандалізм посідає помітне місце у структурі кримінальної активності підлітків 13–17 років. Нерідко вандалізм супроводжують більш серйозні правопорушення. Так, за результатами досліджень Д. Еліота, 53 % вандалів скоїли у меншій мірі три більш тяжких правопорушення.

На основі ретроспективного аналізу підліткового вандалізму у злочинній кар'єрі Л. Шенон стверджує, що підлітки, які затримувалися поліцією за вандалізм у віці від 6 до 17 років, до 21 року мали більш серйозну злочинну кар'єру [28].

Проведене дослідження А. Хаубером, в якому опитано 500 підлітків 12–18 років, затриманих поліцією за вандалізм, показало, що більшість «злісних» вандалів перебували у кризовій ситуації. Для 58 % з них були одночасно справедливими такі характеристики: ними не цікавилися батьки, вони погано навчалися у школах і їх друзі також виявилися «важкими підлітками». Лише 4 % «злісних» вандалів не мали жодної із зазначеної характеристик. Підлітки-вандали негативно ставилися до школи, частіше прогулювали заняття. Їх батьки не знали, де їх діти проводять вечори. 96 % підлітків-

вандалів регулярно вживали алкоголь чи наркотики [32, с. 47].

Емпіричні дослідження вандалізму серед школярів показали, що успіхи у школі є чинником, який знижує вірогідність вандалізму серед підлітків. Загальновідомим є криміногенний вплив бездоглядності підлітків, незайнятості їх корисною справою, безкарності фактів вандалізму. Особливо слід наголосити на провокуючому впливові деяких телепередач, Інтернет, що пропагують жорстокість, агресивність, вандалізм.

У кримінологічній літературі існує бачення про вплив засобів масової інформації (ЗМІ), насамперед, телебачення і кіно в культивуванні серед молоді «злочинної ідеології». Здійснюється нагнітання страху перед злочинністю на фоні інформації, сповненої жаху, часто далекої від реальної дійсності.

Європейське товариство захисту дітей підрахувало, що у фільмах і передачах по всіх європейських каналах щогодини показують не менше як 20 вбивств і правових злодіянь. Але наше телебачення (українське і російське), яке стало суто комерційним, переступило цю статистику. Так, згідно з газетними даними, тільки за один день столичні телевізійні канали показали 160 бійок, 202 вбивства, 6 пограбувань, 10 статевих сцен та іншу вульгарність. Оскільки підлітки проводять в середньому від 3 до 4 годин у день біля екрану телевізора, то можна уявити силу впливу на дитячу психіку [32, с. 48].

У 2000-х рр. на українському телебаченні спостерігався лютий кримінал у таких кінофільмах (серіалах): «Бандитський Петербург», «Бригада», «Марш Турецького», «Агент національної безпеки», «Кріт» та багато інших. Відмінна риса цих кінофільмів – відхід від реального життя і соціальних мотивів, а також накладення західного типуажу поліцейського, взятого з художньої реальності, на наш вітчизняний реальний типаж [44, с. 40].

Не меншої шкоди завдають ЗМІ, коли через них транслюється романтизація злочинного життя, аморальність, брутальність. Це призводить до того, що серед молоді й підлітків негативна соціальна поведінка набуває

привабливості. З'являються думки про можливість «союзницьких» стосунків із злочинцями. Висловлюються навіть ідеї про те, що злочинський світ – це частина української культури, а злочинські “правильні поняття” легші й розумніші законів.

Серед основних причин молодіжного вандалізму можна назвати такі:

1) на державному і регіональному рівнях:

- системна криза держави, економіки, суспільства й особистості;
- зміна цінностей, формування яких відбувається протягом віків;
- економічна поляризація різних прошарків населення;
- пропаганда вандалізму і насильства у ЗМІ;
- контркультура, яка існує в суспільстві;

2) на місцевому рівні:

- неблагополуччя оточуючого середовища (сім'я, навчальний колектив, неформальні молодіжні об'єднання асоціальної спрямованості);

3) на груповому рівні:

- ситуативні чинники: екстремальні ситуації, ізоляція, незадоволення очікувань, дискомфортність умов;

4) на особистісному рівні:

- невихованість;
- соціальний інфантилізм;
- моральна незрілість;
- невірноваженість психіки;
- нездатність до саморегуляції.

До умов виникнення молодіжного вандалізму також належать:

- негативні стилі виховання;
- недостатність виховної роботи з молоддю;
- особливості підліткового віку;
- відчуження від корисних видів діяльності;
- депривація потреби в самореалізації;
- ситуативні чинники (конфлікти, стреси, які супроводжуються

негативними емоційними станами) [36, с. 33].

Отже, вандалізм становить самостійну кримінологічну групу. Всі різновиди злочинної руйнації характеризуються пристрасстю до знищення і пошкодження предметів, які вважаються матеріальною і культурною цінністю. Як і інші агресивні прояви, вандалізм — особливий різновид деструктивної поведінки. Кількісна та якісна інформація про таку групу злочинів, її місце серед інших груп у структурі злочинності, різновиди кримінальних правопорушень, з яких вона складається, де, коли, ким і якими способами вони вчинюються, а також відомості про типові ознаки особи правопорушників і особливості мотивації, ускладнюється насамперед у зв'язку з браком інформації.

1.2. Вандалізм як вид психопатологічної ферментності девіантних підлітків

В сучасних умовах розвитку українського суспільства саме підростаюче покоління виявилось найбільш незахищеною в культурному відношенні категорією населення, яка перебуває у своєрідному ціннісному і духовному вакуумі. Поряд з позитивними характеристиками молодого покоління стали виявлятися тривожні симптоми соціально-політичної інфантильності молоді, втрати національної культурної ідентичності, вияв індивідуалізму, егоцентризму, інтолерантності, авторитарної спрямованості у спілкуванні, девіантної і делінквентної поведінки, войовничого націоналізму.

Спостерігаються факти дезорганізації молоді, тенденція зростання неформальних молодіжних течій, серед яких особливу тривогу викликають молодіжні неформальні об'єднання екстремістської спрямованості. Ці об'єднання сприяють формуванню у молодих людей установок, які заперечують соціальні цінності суспільства.

Безглуздість вандалізму відносна. Будь-яка людська діяльність вмотивована, а отже, має особистісний зміст, не завжди усвідомлений

дійовою особою, а, тим більше, іншими людьми. Безглуздою поведінка визнається, яка явно недостатня з позиції панівної в суспільстві моральної свідомості й мотивації скоєного, тобто очевидна невідповідність між мотивом (того, заради чого знищуються або пошкоджуються цінності) та метою дії - бажаним для вандала результатом підпалу, вибуху або іншого руйнування. У силу такої невідповідності поведінка сприймається як невмотивована й позбавлена сенсу [2, с. 73].

Вандалізм має специфіку: будучи також насильницьким актом, спрямованим на заподіяння шкоди, він у той же час зазіхає тільки на матеріальні цінності - генезис вандалізму, класифікація його видів, а також інших елементів його політичної, соціальної, правової, психологічної характеристики схожі з аналогічними елементами характеристики агресії - зокрема, він є обов'язковим «супутником» агресивних воєн, дій державних та недержавних структур, пов'язаних з геноцидом, депортацією, переслідуваннями в зв'язку з соціальним походженням і статусом, за етнічною приналежністю, релігійними переконаннями і т. д.

Вандалізм тісно пов'язаний із поняттям агресії, спрямованим на спричинення шкоди, що зазіхає не лише на матеріальні цінності. Але водночас одне із сучасних джерел визначає вандала як такого, «що навмисно чи внаслідок неуцтва руйнує власність, яка належить іншій особі суспільства». У суспільній свідомості вандалізм часто постає безцільною, безглуздою, невмотивованою поведінкою.

Поведінку особистості загалом можна розглядати як взаємодію з довкіллям, опосередковану її зовнішньою і внутрішньою активністю у формі цілеспрямованої послідовності вчинків. При цьому кожний вчинок особистості являє собою свідому дію, акт морального самовизначення, в якому людина стверджує себе як особистість у ставленні до іншої людини, самої себе, соціальної групи або суспільства, життя загалом.

За поведінкою особистості можна визначити успішність її соціалізації, тобто процесу входження до різних спільнот людей. Слід зауважити, що

важливою складовою процесу соціалізації людини є виникнення і розвиток уявлень про правила поведінки, що співпадають чи не співпадають з традиціями і звичаями людської спільноти, про моральне або аморальне, таке, що схвалюється або засуджується, що дозволено або заборонено тощо. Саме ці уявлення реалізуються в актах поведінки людини.

За результатами порівняння з нормою визначають нормальну (таку, що відповідає нормі) і аномальну девіантну поведінку особистості. Девіантна поведінка являє собою систему вчинків особистості, що відхиляються від загальноприйнятої норми (норми психічного здоров'я, права, культури, моралі тощо). Слід зазначити, що відхилення від цієї норми (девіації) у поведінці можуть трактуватися як позитивні, так і негативні.

Девіантність особистості – сукупність засвоєних особистістю асоціальних, аморальних поглядів на життя, які не відповідають соціальним очікуванням та за певний час стають її соціальною позицією, що перешкоджає само актуалізації особистості, її особистісному зростанню, спричиняє девіантний спосіб життя. Залежно від виду норми, з якою співставляються особливості поведінки, та її негативних наслідків виокремлюють такі види девіантної поведінки: антисоціальну (делінквентну і кримінальну) поведінку, асоціальну (аморальну) поведінку, аутодеструктивну поведінку тощо [24, с. 41].

Антисоціальна поведінка суперечить соціальним і правовим нормам, загрожує соціальному порядку і благополуччю оточуючих. При цьому делінквентна поведінка полягає у здійсненні особистістю дрібних правопорушень, за які її не притягують до відповідальності. Однією з форм делінквентної поведінки і виступає вандалізм.

Внаслідок здійснення делінквентних дій особистість може дедалі звикати до думки про їх дозволеність. При цьому, за дослідженням Л. Д. Філонова, спрацьовують спеціальні захисні механізми, за допомогою яких людина може виправдовувати порушення норм. Це, по-перше, хибні уявлення про те, що існують люди, яким усе дозволено («Правила існують

лише для посередностей, а я не такий»). По-друге, ігноруються, знецінюються самі соціальні норми (через смислові бар'єри, коли норми сприймаються як повчання, що вже набридли).

У теорії психології обґрунтовано констатується зв'язок даного виду деструктивної поведінки із загальним станом моральної атмосфери в соціумі та її різкими змінами в результаті моральної деградації, викликані війною, компрометацією традиційних духовних цінностей, розвитком національних і релігійних конфліктів, догматичним проведенням в життя революційних концепцій, коли формується образ ворога, одним з атрибутів якого представляється певний тип культури, належність та призначення її пам'ятників та іншого майна [22, с. 44].

В. Оллен і Д. Грінбергер розглядають вандалізм з позицій теорії порушення, а також експериментальної естетики. Естетична теорія вивчає внутрішні психологічні процеси, притаманні самому акту руйнування. Вандалізм трактується як процес, який приносить задоволення. Автори спираються на тезу, що гедоністична цінність стимулу визначається його здатністю викликати збудження. Оллен і Грінбергер припустили, що задоволення, що отримується в процесі руйнування, провадиться тими ж самими стимулами, які супроводжують будь-які естетичні переживання. Трансформація матеріалу в нову структуру активізує однаковий базисний ряд психологічних процесів і в творчому, і в руйнівному дії. Встановлено, що ступінь задоволення, у свою чергу, залежить від кількох структурних характеристик стимулу, таких як новизна, складність, несподіванка. Візуальні стимули, володіють саме такими характеристиками, є обов'язковими компонентами естетики сучасної масової культури (наприклад, фільмів-катастроф). Деякі представники авангарду ХХ століття демонстрували буквальне розуміння цих принципів, виставляючи як творів мистецтва зім'яті машини. У серії експериментів Оллен і Грінбергер показали, що задоволення, очікуване від руйнування об'єкта, дійсно залежить від того, наскільки характер руйнування задовольняє зазначеним

властивостям стимулу [24].

В перший експерименті вивчався вплив складності стимулу на викликається ним прагнення до руйнування. Випробуванням показувався фільм, що демонструє, як розбиваються шматки скла. Скло було підібране різної товщини і міцності і розбивалися по-різному, представляли собою об'єкти різної ступеня складності. Випробовуваних просили вказати, наскільки сильно їм самим хотілося б розбити кожний з експериментальних стимулів. Було виявлено, що надавання переваги в руйнуванні стимулу прямо пов'язана з оціненою складністю структури, яка утворюється в результаті його розбивання.

Під час другого експерименту вивчався вплив несподіванки руйнування. Цього разу випробувані дивилися два фільми, що зображували розбивання чотирьох шматків скла однакової складності. При цьому в одному фільмі всі вони розбивалися з першого разу, а в іншому четверта скляна панель розбивалася тільки з третього разу. Тим самим порушувалися сформовані очікування досліджуваних.

В лабораторних дослідженнях підтвердилася і роль новизни стимулу. Крім експериментів, Оллен і Грінбергер провели інтерв'ювання 129 молодих людей 18-20 років: респондентів просили згадати реальні епізоди руйнування будь-яких матеріальних об'єктів. Особлива увага зверталася на характеристики об'єкта і самого процесу руйнування. Дослідження показало, що задоволення, отримане під час руйнування, позитивно пов'язано з оціненою складністю і цікавістю об'єкта. Виявилось, наприклад, що скло руйнувати приємніше, ніж дерево [24].

Естетична теорія прояснює афективний компонент вандалізму і виявляє ті середовищні фактори, які можуть посилювати руйнівну поведінку і сприяти його повторення. Автори відзначають, що необхідні дослідження впливів різних емоційних станів (фрустрації, гніву, нудьги) на естетичне переживання акту руйнування, а також прояснення впливу особистісних характеристик на гедоністичних цінність вандалізму.

В іншій серії досліджень В. Оллен і Д. Грінбергер вивчали когнітивний компонент вандалізму. Вони припустили, що руйнівна поведінка є спробою особистості відновити порушену відчуття контролю над ситуацією і середовищем. Відповідно до цієї концепції, індивіди, що мають знижений рівень суб'єктивного контролю, вдаються до руйнування об'єктів фізичного середовища для його відновлення. У серії лабораторних експериментів Оллен і Грінбергер показали, що руйнування предметів дійсно підвищує у суб'єкта відчуття контролю над середовищем. Інші дослідження непрямым чином підтверджують теоретичне положення даної моделі [24].

М. Шварц і Дж. Довідіо, вивчаючи зв'язок особистісних характеристик з нанесенням написів і малюнків на стіни, використовували характеристику локусу контролю, тобто ступінь, в якій люди сприймають своє життя як контрольовану зсередини за допомогою власних зусиль (інтерналі) або керовану зовнішніми силами (екстерналії). Вони виявили, що ті, кому властиво залишати написи, частіше мають екстернальний локус контролю, ніж ті, хто не малював на стінах і партах. За П. Річардсом, школярі із заниженою самооцінкою кілька частіше за інших повідомляють про руйнування шкільної власності. Встановлено, що зовнішні фактори, що змінюють рівень суб'єктивного контролю, можуть впливати на рівень вандалізму. Досліджуючи рівень вандалізму в студентських гуртожитках різного архітектурного типу, Р. Соммер зробив висновок про те, що там, де дизайн будівлі сприяв створенню у студентів відчуття візуального та особистісного контролю над своїм повсякденним життям, рівень вандалізму був нижчим [24].

Спочатку Оллен і Грінбергер вважали, що теорія вандалізму повинна включати три компонента - афективний, когнітивний і соціальний. Афективний компонент являє собою гедоністичну реакцію, яка супроводжує процес руйнування. Когнітивний компонент відображає наслідки руйнування для самосприйняття особистості. Важливу теоретичну роль в об'єднанні афективного і когнітивного факторів, на думку Оллена і Грінбергера, має

відігравати соціальний чинник.

Концепція суб'єктивного рівня контролю Оллена-Грінбергера була значно розширена і змінена Дж. Фішером і Р. Берон. Ця соціально-психологічна концепція вандалізму є найбільш розробленою. Вона охоплює кілька рівнів пояснення цього явища, враховує соціальні, особистісні, групові та середовищні фактори, що викликають різні типи руйнівної поведінки. Дана модель включає і динамічний аспект явища - робиться спроба передбачити ймовірність виникнення актів вандалізму [10].

Берон і Фішер вважають, що глибинним мотивом вандалізму є відновлення справедливості. Джерелами несправедливості можуть бути дисбаланс вкладу та віддачі при економічному обміні, що дискримінують і нечесні правила і процедури, деякі стану фізичного середовища (наприклад, несправність телефонного апарата). Руйнування предметів виступає як відповідь на порушення правил, а саме правила недоторканності власності. По суті, дана концепція трактує вандалізм як помсту за реальне або уявне порушення правил.

Наявні опосередковуючі фактори, що впливають на спосіб подолання несправедливості. Первинним модератором є рівень суб'єктивного контролю особистості, який розуміється як ступінь переконаності у своїй здатності ефективно змінювати результати і обстановку. Берон і Фішер вважають, що руйнування предметів як спосіб подолати несправедливість виникає при низьких або помірних значеннях рівня контролю особистості. Індивіди з високим рівнем контролю, швидше за все, здійснюють соціально прийнятні, хоча і вимагаючі великих психологічних витрат, способи відновлення об'єктивної справедливості обмінів і відносин. Вкрай низький рівень контролю проявляється в безпорадності, депресії і апатії. Саме індивіди з низьким або помірним рівнем контролю найімовірніше можуть використовувати руйнування речей як негайний, легкий, анонімний спосіб досягнення справедливості, домагаючись тим самим її короткочасного « психологічного» відновлення. Індивіди з відносно високим рівнем контролю

більш вибагливі у виборі мішеней для руйнування. У цьому випадку руйнівну поведінку приймає інструментальну форму і виражається в тактичному і корисливий вандалізмі. При більш низьких рівнях контролю вірогідний мстивий або злобний вандалізм. Руйнування приймають форму зовні безглузких, розосереджених деструктивних дій.

Вторинні модератори пов'язані з характеристиками навколишнього фізичного середовища і груповими чинниками. До числа перших відносяться такі риси об'єкта, як його стан, знаки приналежності, а також символічний зміст об'єкта. Групові фактори діють як з боку жертв вандалізму, так і з боку групи вандалів. Так, сильна, згуртована сусідська громада, швидше за все, менше постраждає від руйнувань, ніж ті поселення, жителі яких сприймаються як роз'єднані. Наступним модератором руйнівної поведінки є груповий або індивідуальний її прояв. Наявність групи може як збільшити ймовірність руйнувань (у зв'язку з процесами розповсюдження девіантних стандартів поведінки, дифузії відповідальності), так і послужити стримуючим чинником (якщо групові норми передбачають осуд подібної поведінки).

О. Бібік називає наступні види вандалізму: 1) екологічний; 2) ідеологічний; 3) вандалізм із помсти; 4) вандалізм музичних і спортивних фанатів; 5) корисливий; 6) вандалізм відносно споруд малих архітектурних форм; 7) знищення і пошкодження пам'яток культури; 8) осквернення могил; 9) електронно-обчислювальний вандалізм [7, с. 33].

А. Бандурка і А. Зелінський, беручи до уваги провідні мотиви і ті суспільні відносини, у сфері яких вчинюються агресивні правопорушення, вони виокремлюють шість різновидів вандалізму: побутовий, епатажний, «кримінальний», ідеологічний, терористичний, державно-чиновницький [5].

Поділяючи в цілому цей підхід до класифікації вандалізму, Л. Куряча пропонує таку класифікацію його різновидів на основі провідних мотивів здійснення агресивного правопорушення: 1) вандалізм, який вчинюється з хуліганських мотивів; 2) вандалізм, який вчинюється на ґрунті неприязних

міжособистісних відносин; 3) корисливий; 4) ідеологічний; 5) анархічно-нігілістичний; 6) неусвідомлюваний (бездумний) [27, с. 56].

Вандалізм, який вчинюється з хуліганських мотивів, скоюють зазвичай неповнолітні або молоді люди, які ледве досягли 18-річного віку. Це своєрідний неусвідомлений протест проти встановлених у суспільстві норм поведінки, пристойності, порядності: непристойні написи, наруга над святинями, руйнування надмогильних пам'ятників на кладовищах, пошкодження ліфтів, побиття вітрин у магазинах, шибок у школах і т. ін. Ця форма вандалізму найбільш поширена. Особливе місце у вандалізмі, вчинюваному з хуліганських мотивів, належить спортивним, перш за все футбольним, уболівальникам — фанатам, які здатні вчинити масові безлади на стадіонах, вулицях і площах з бійками та погромами.

Неприятні міжособистісні відносини, які виникають у сім'ї, між сусідами, членами малих соціальних груп тощо, також часто призводять до вандалізму. У таких випадках агресія зміщується з особи потерпілого на майно, що належить йому. Як правило, він вчинюється у стані алкогольного сп'яніння: бешкетник неусвідомлено спрямовує свій гнів на речі, уникаючи здійснення тяжких злочинів проти особи.

Корисливий вандалізм включає випадки, коли знищення або пошкодження об'єктів вчинюється з корисливих інтересів, для залякування, наприклад, комерсантів рекетирами або під час вчинення іншої злочинної діяльності чи приховування слідів тяжких злочинів.

Почастішали випадки умисного пошкодження труб нафтопроводів і бензопроводів внаслідок систематичного розкрадання пального. До цієї категорії актів вандалізму належать також випадки розкопок могил для розкрадання залишених там цінностей і зубних коронок, що відбувалося у Чернігові, Києві та інших містах. Посягання на державну символіку, пам'ятники і могили відомих усьому світу діячів культури, політичних діячів, воїнів Радянської армії, УПА зазвичай відносять до ідеологічного вандалізму. На ґрунті релігійного фанатизму також вчинюється немало

агресивних дій, у тому числі й руйнівного характеру.

Самовільне вирубування вікових дерев у заповідних зонах і будівництво дач на їх місці, умисне спускання в річки стічних вод і шкідливих відходів виробництва, наполегливе, незважаючи на штрафи, пошкодження і забруднення промисловими підприємствами атмосферного повітря — все це звичні акти анархічно-нігілістичного вандалізму.

На особливу увагу заслуговує так званий неусвідомлений, бездумний вандалізм. Мотивація будь-якої діяльності, а особливо злочинної, відбувається, мабуть, не тільки на усвідомлюваному, а й на неусвідомлюваному рівні психіки. Іншими словами, справжні мотиви вчинків, як правило, не усвідомлюються або усвідомлюються неправильно. За ступенем усвідомленості розрізняються мотиви-ваблення, мотиви-бажання і мотиви-цілі. Більш-менш виразно усвідомлюється лише мотив-мета, за якого суб'єкт розуміє не тільки мету діяльності, а й те, заради чого ця мета досягається. Підстава мотиву («зادля чого») досить часто залишається невідомою для особи. Не завжди адекватно усвідомлюються й емоційні мотиви [12, с. 77].

Імпульсивна поведінка далеко не завжди означає аморальність особи. Імпульсивно вчинюються також подвиги, коли в екстремальній ситуації сміливці жертвують життям для усунення небезпеки. Залежно від того, які психічні стани правопорушників зумовили імпульсивну реакцію, розрізняють чотири види імпульсивних злочинів:

- 1) вчинені у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- 2) афективні, тобто вчинені у стані сильного душевного хвилювання;
- 3) «парадоксальні», тобто вчинені несподівано внаслідок неусвідомлених агресивних імпульсів;
- 4) зумовлені хворобливим станом психіки, що не виключає осудності.

С. Коен і Д. Кантер виділяють такі види вандалізму як агресивної протиправної поведінки [28].

Корисливий вандалізм. Основний мотив руйнації становить матеріальна

вигода. Знімаються меморіальні дошки, деталі приладів і пристроїв. Тотального поширення набув цей різновид вандалізму на цвинтарях, коли викрадають квіти, вінки, металеві огорожі. Ця форма вандалізму може бути різновидом крадіжки, коли метою вчинення цього виду дії є отримання прибутку внаслідок продажу вкладених речей і предметів.

Так, у 2016 р. техпрацівниця меморіалу Слави у сквері Козицького, розташованого в центрі Вінниці, побачила, що з нього зірвано вісім пам'ятних алюмінієвих плит з іменами воїнів, загиблих у Великій Вітчизняній війні. Шокована актом вандалізму жінка негайно звернулася до Ленінського райвідділу міліції із заявою про крадіжку.

Кілька годин знадобилося співробітникам міліції, щоб знайти плити в пункті прийому кольорового металу. Незабаром були затримані і зловмисники — Олександр Г., Тарас О. і Михайло Л. (віком від 13 до 19 років). Затримані зізналися, що перш ніж вчинити цей злочин, вони випили і шукали гроші на ще одну пляшку алкоголю., тому вирішили заробити на пам'ятних плитах.

У 2017 р. на Байковому кладовищі група зловмисників цинічного пограбувала могилу відомої поетеси – якраз незадовго до її дня народження, 25 лютого. Прихопили із собою навіть бронзові гірлянди, залишивши лише металеві штирі. У 2017-2018 рр. відбили частину бронзової статуї Тараса Шевченка в парку міста Стрий. Пошкоджену та вкрадену голову не знайшли. Скульптура манила зловмисників і у грудні 2017 року: вкрали зі спини і ноги Шевченко бронзове покриття. У ніч на 23 лютого у Вінниці демонтували пам'ятник відомому українському поету і художнику Тарасу Шевченку. З фасаду кафе «Гамбрінус» 18 квітня 2017 року невідомі викрали бронзову міні-статую бравого солдата Швейка [28].

Опосередкований вандалізм. Руйнування використовують як засіб задля досягнення іншої мети. Наприклад, аби запобігти зниженню цін, знищуються партії товару. Найтипівішим прикладом цього виду є пожежа на нафтобазі «БРСМ-нафта» у 2013 р., у результаті якої не тільки заподілася шкода, а й

загинули люди. Агресія в цій ситуації спрямовується на будь-який об'єкт, опосередковано пов'язаний з метою діяльності вандала. У цьому випадку головна мета не заподіяння шкоди, а саме результат - надалі не знижувати ціну на паливо.

Ідеологічний вандалізм. Цей вид подібний до попереднього, їх іноді об'єднують. Про ідеологічний вандалізм кажуть, коли руйнівник переслідує соціальну чи політичну мету. Об'єкт руйнації має яскраво виражений символічний зміст. Він може позначати тип влади, соціальні інститути, якусь соціальну чи національну групу. Соціальні революції й катаклізми зазвичай супроводжуються посиленням цього різновиду вандалізму.

Наприклад, руйнування пам'яток архітектури під час Французької революції мало антимонархічний, антифеодальний і антикатолицький характер. Саме ці символи знищувалися з особливою інтенсивністю. Так була зруйнована Кастилія, яка була символом королівського суду. На королівському цвинтарі Сен-Дені за 3 дні було знищено 51 пам'ятник. Усього ж за 1789-1800 рр. у Франції були зруйновані 168 пам'яток мистецтва й архітектури. Інтенсивно знищувалися символи попереднього ладу й у революційній Росії. Наприклад, із 1917 р. зруйновано 25-30 тис. церков і соборів, близько 500 монастирів, знищено щонайменше 20 млн ікон, близько 400 тис. дзвонів. Тож цей тип поведінки властивий особам, котрі прагнуть до агресивної поведінки щодо ідеологічних опонентів, або щодо їхньої символіки та діяльності, або щодо інших носіїв ідеології [28].

Наведемо приклад сучасного ідеологічного вандалізму. У Костянтинівці Донецької області невідомі пошкодили пам'ятник трьом місцевим мешканцям, які загинули на Донбасі. Пам'ятник було відкрито 13 жовтня 2017 року. У ніч з 1 на 2 січня зловмисники повалили на землю дві плити із зображенням прапора України та словами з гімну, а герб України розбили і розкидали навколо. Відкрито кримінальне провадження за ч.1 ст.194 ККУ (умисне знищення або пошкодження майна).

10 березня 2014 р. у Донецьку вандали спотворили пам'ятник поетові

Тарасу Шевченку - на постаменті пам'ятника з'явилися нецензурні написи. Напередодні донеччани та представники влади несли квіти до пам'ятника на честь 200-річчя Кобзаря. А вдень та ввечері біля пам'ятника збиралися проросійські мітингувальники [28].

Емоційний вандалізм. Руйнівні дії пояснюються різними фрустраційними станами, почуттям досади, переживанням нездатності досягти чогось і може бути спробою впоратися зі стресом. У цьому випадку особа, вчиняючи деструктивні дії, просто намагається виплеснути емоції, виразити агресію до інших осіб або просто демонструє свою нездатність контролювати емоції. У такій ситуації емоції опановують над особою, єдиний вихід у боротьбі зі стресом вона бачить у руйнуванні та заподіянні духовного болю або шкоди конкретній особі, її майну чи суспільству загалом, коли акт має не персоніфікований характер.

Так, група з двох студентів і двох підлітків у стані легкого сп'яніння проникли у віварій медичного інституту і знищили там 24 піддослідні собаки, покалічили ще 40 за кілька годин. Наявні всі ознаки вандалізму, але пояснити такі дії не змогли ні підсудні, ні судді. Психолог-експерт зробив висновок: «Ніякої раціональної мети не було. Була емоція» [28].

«Дослідницький» вандалізм. У цьому випадку метою руйнації є пізнання. Зокрема, причиною пошкоджень, скоєних дітьми, буває цікавість, бажання зрозуміти, як працює система. Це стосується не тільки фізичних об'єктів, а й соціальних. Руйнування є засобом перевірки кордону припустимого, установлення, наскільки сильні громадські норми й авторитет дорослих.

«Я-особистісний» вандалізм. Розкриваючи цей мотив, Д. Кантер пояснює, що вандалізм може бути як самоствердженням, так і дослідженням можливості свого впливу на суспільство, здатності привернути увагу до себе. Як зазначають дослідники вандалізму в мистецтві, «хімерне» прагнення до залучення уваги часто є мотивом псування великих творів живопису. Як правило, руйнівники подібного типу не прагнуть уникнути арешту й

намагаються зробити зі свого вчинку публічну подію.

Естетичний вандалізм. Цей вид дії є саме спостереженням за фізичним процесом руйнації, що відкриває нові враження, які супроводжуються звуками, що здаються приємними. Сам процес діяльності щодо руйнації особі-вандалу приносить задоволення. Основною метою діяльності особи під час нанесення написів на матеріальні об'єкти є отримання естетичного задоволення, оскільки результат своєї діяльності особа оцінює як мистецький здобуток і вважає, що своїми діями вона робить місто гарнішим, не усвідомлюючи свою злочинну спрямованість.

Інструментальний вандалізм. Аналізуючи цей вид вандалізму, необхідно зазначити те, що до уваги береться отримання знарядь не лише для вчинення злочину, а й для самозахисту. Наприклад, особа має намір учинити посягання на життя або здоров'я особи для задоволення своїх матеріальних чи моральних потреб, вона зламує паркан, огорожу або інші об'єкти благоустрою чи архітектури, щоб завдати удар жертві. При чому мотив у цій ситуації значення не має, оскільки до уваги береться сам факт зламу чи пошкодження, щоб розцінити дії злочинця як вандалізм.

Також розглянемо й іншу ситуацію, коли особа здійснює ті самі дії, але вже з метою захисту від злочинного посягання. Найяскравішим прикладом такої ситуації є розбирання бруківки учасниками Майдану у 2014 році, щоб хоча б відбитися камінням від посягання на здоров'я та застосування зброї з боку правоохоронних органів [42, с. 34].

Мстивий вандалізм. Руйнування відбувається у відповідь на образу. Особливість цього різновиду в тому, що руйнація майна є відкладеною відповіддю на дію противника й відбувається анонімно. Образа може бути уявною, а об'єкт руйнації може лише побічно чи символічно пов'язаний із первинним джерелом ворожості. Така форма помсти приваблива тим, що є емоційно ефективною, але дає змогу уникнути особистого зіткнення. Крім того, об'єкт помсти не завжди досяжний. Зазначається, що така форма помсти «часто безпечна, зазвичай надійна і завжди солодка». Деякі

дослідники трактують цей різновид вандалізму як відповідь на агресію. У таких випадках агресія зміщується з особи потерпілого на майно, що йому належить. У цьому випадку вияви мають більш небезпечний характер, оскільки здійснюються з метою спричинення потерпілому страждань, демонстрації явної неповаги до його майна, почуттів і прав. Дії вандала при цьому аморальні.

Злобливий вандалізм. Злобливим вандалізмом є акти, викликані почуттями ворожості, заздрості, неприязні до інших людей і задоволення від заподіяної шкоди. У цьому об'єкт менш виражений, як у випадку вандалізму-помсти. Особи, котрі вчиняють ці види дій, найчастіше соціопати, нігілісти й неврівноважені люди. Агресію вони спрямовують саме проти суспільства, заперечуючи існування встановлених правил і наявних обов'язків. Серйозне значення має й такий компонент агресії, як її вольовий бік. При цьому в агресивності дії є всі формальні якості волі: цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, а в низ ні випадків ініціативність і сміливість. Агресивний стан часто виникає й розвивається в боротьбі, а будь-яка боротьба вимагає вищеназваних вольових якостей [50, с. 75].

Різні типи вандалізму мають неоднакові результати. Акти злобного і мстивого вандалізму можуть виявитися задовільним способом відновлення внутрішнього психологічної рівноваги для вандала. Однак, з точки зору суспільства, вони, найімовірніше, виявляться понятими як продукт хворої психіки чи безглузді дії. Саме ці типи вандалізму викликають реакцію страху. Таким чином, мала ймовірність і зміни джерел несправедливості. Більш того, можливості контролю для вандала виявляться звуженими, так як підуть репресивні заходи і, ймовірно, ізоляція від суспільства.

Отже, за об'єктивними (зовнішніми) і суб'єктивними (психологічними) ознаками, близькими до насильницьких посягань, вандалізм, безумовно, є агресивним правопорушенням. Такими самими джерелами агресії є прагнення до руйнування, негативізм, психічні відхилення тощо. Тому збільшення числа зареєстрованих актів вандалізму в усіх країнах, у тому

числі й в Україні, можна пояснити зміщенням агресії: замість того, щоб розправлятися з кривдниками, багато хто вважає за краще «випустити пару», знищуючи чуже майно. У зв'язку з цим вандалізм має переважно інструментальну спрямованість, підтвердженням чого можуть бути численні публікації на сторінках засобів масової інформації.

1.3. Соціально-психологічний портрет підлітка, сильного до проявів вандалізму

Особа підлітка, сильного до проявів вандалізму, визначається специфічним набором характеристик особистості, властивих для осіб, що вчиняють злочини цього виду, а також віковими особливостями розвитку.

Здійснюючи профілактику вандалізму, необхідно враховувати такі особливості особистості підлітка-вандала:

1. Підлітки – це особи, які не досягли соціальної, психічної і моральної зрілості, не мають достатньої освіти і належного виховання. Усе це вказує на незавершеність процесу соціалізації особистості, властиву підлітковому віку.

2. Більшості групових вандалів притаманна соціальна (80 %) і педагогічна занедбаність (20 %).

3. Особливу складність становлять вандали-підлітки, які страждають соціальним інфантилізмом, що помітно знижує їх інтелект [29, с.77].

Для підлітків руйнування часто сприймається як можливість підняти статус у групі однолітків за допомогою вияву сили, спритності, сміливості. Таке проведення часу часто має характер змагання. Причиною підліткового вандалізму нерідко є бажання розважитися.

Як відзначає У. Річард, стан нудьги є психологічним станом, під час якого відбуваються порушення психіки молоді, через що й виявляється вандалізм. Мотивом є пошук нових вражень, гострих відчуттів, пов'язаних із небезпекою. Важливу роль у формуванні такої поведінки відіграють статево-рольові стереотипи. Особливе значення має уявлення про маскуліність як

здатність переживати сильні емоції, відкрито їх виявляти, діяти швидко, не думаючи. Агресивна спрямованість неповнолітніх при здійсненні протиправних дії схожа на самоствердження, є демонстрацією бажання продовжувати діяти саме так задля підняття свого соціального статусу і збільшення впливу серед однолітків і знайомих [21].

У суспільній свідомості стереотип підлітка-вандала постає примітивною особистістю, слабо розвиненою в розумовому і психічному відношенні. Як правило, ці характеристики асоціюються з низьким соціальним статусом сім'ї. Насправді численні дослідження підлітків показали, що вандали володіють таким же інтелектом, як і їхні однолітки, проте навчаються у школі значно гірше, схильні до прогулів, безцільних тинянь вулицями в пізній час і в компанії своїх однолітків. І, навпаки, успіхи в школі, зацікавленість в гурткових заняттях, захоплення спортом, набагато знижують ймовірність вандалізму у підлітків, що мають інші несприятливі фактори.

Важливим фактором, що впливає на вчинення підлітками вандалізму, є конфлікт з батьками або шкільними вчителями, а також наявність друзів, які часто руйнують, виявляють неповагу і цинізм до суспільства. В основі руйнівної поведінки лежить потреба підлітків в самостверженні. Ця потреба притаманна будь-якої особистості, проте таку потворну форму вона набуває, коли підліток не може належним чином утвердитися в сім'ї, школі, серед однокласників. Тому він намагається проявити своє «Я» в неформальних групах однолітків, які мають спочатку розважальний, а потім і кримінальний характер.

У більшості випадків у момент учинення акту вандалізму підліток перебував у стані алкогольного сп'яніння. Слід зазначити, щовживання алкоголю негативно позначається на нервовій системі людини, дезорганізуючи найважливіші психолого-етичні процеси збудження і гальмування, що призводить до втрати самоконтролю. Систематичне вживання алкоголю особою поступово призводить до десоціалізації їх особистості, остаточно нейтралізу залишки позитивної моралі.

Серед підлітків, що скоюють злочин у стані сп'яніння, досить великий відсоток осіб з аномаліями психіки, вони психопатичними особами. Підтвердження наявності психіатричних аномалій у вандалів знаходимо й у праці Л. Ватової, яка зазначає, що залежно від ставлення до оточуючих можна виділити кілька груп підлітків та молоді, причетних до вандалізму: 1) поступливі – молоді люди шизоидного (інтроверти) типу з гальмівними реакціями астенодепресивного типу; 2) залежні: молоді люди з конформністю, схильністю до наслідування, навіювання, емоційно-вольової нестійкістю; 3) упевнені у собі: молоді люди з проявом епілептоїдності; 4) домінуючі: молоді люди з проявом демонстративності, гіперактивності, агресивності [12, с. 46].

У підлітка зі схильністю до вандалізму констатують наявність таких психологічних особливостей: неприйняття педагогічних дій; невміння долати труднощі (М. Тишкова); ігнорування перешкод, наднапруженість (А. Ячина); апатична підлеглість групі з асоціальними установками, понижена самокритичність, подвійний локус контролю, синдром тривожного очікування, невпевненості в собі, породжений систематичними навчальними неуспіхами (І. Невський); негативні установки до навчальної діяльності, фізичної праці, до себе й оточення; слабкість самоконтролю, схильність неадекватно реагувати на фрустраційні обставини (Н. Максимова); крайній ступінь егоцентрованості, агресивність (Ю. Можгинський) [15].

Неповнолітні, які вчинили вандалізм, під час опитування вказали, що у групі легше вчинити злочин, оскільки об'єднуються зусилля кількох осіб (13,6 %); група знімає страх перед можливим покаранням (4,5 %); хотілося показати свою сміливість (11,4 %); хотілося зміцнити свій авторитет у групі (9,1 %); у разі ускладнень під час вчинення злочину можна розраховувати на допомогу товаришів (5,7 %) [15].

Цікавою є типологія особи підлітків, запропонована Дж. Мартіном, який поділяв вандалів на три види: «занепокоєний вандал» (вчинив вандалізм через серйозні емоційні проблеми, які не в змозі самотійно вирішити),

«законослухняний» (вчинив вандалізм з необережності) та «субкультурний» (є прихильником певної соціальної групи, у тому числі певного ідеологічно вмотивованого молодіжного угруповання, приналежність до якого зобов'язує до вчинення акту вандалізма) [15].

Суттєво доповнюють означену класифікацію І. Воробйова, О. Кружкова, пропонуючи власну класифікацію.

1) «Переконані райтери» – для них вандалізм актом усвідомленої самореалізації, самовираження, що не знайшло більш прийняттого у соціальному плані виходу.

2) «Маргінали» – не зважаючи на високу усвідомленість суті вчиненого діяння, вони орієнтовані на самозбереження, тому не беруть на себе відповідальність за вчинене. Вандалізм для них способом пристосування до специфічного соціального середовища.

3) «Негативні лідери» – акти вандалізму вчиняються у результаті прагнення до визнання іншими, бажання утримати, зміцнити своє становище;

4) «Протестувальники» – вандалізм актом усвідомленого прагнення до свободи або протестом проти наявних соціальних підвалин.

5) «Творчі» – вандалізм як перетворення навколишнього простору шляхом імпульсивного й не завжди контрольованого перенесення внутрішнього на зовнішній.

6) «Конформісти» – прагнуть до самозбереження і не йдуть на відкритий конфлікт з групою, ситуативно усвідомлюють негативність своїх дій, але здійснюють акти вандалізму, тому що цього вимагає їхня група.

7) «Новачки у групі» – орієнтовані на визнання, ситуативно усвідомлюють неприпустимість своєї поведінки, але через бажання зайняти свого місце у новому середовищі готові на схвалювані групою вандаліські дії.

8) «Нігілісти» – орієнтація на заперечення наявних суспільних цінностей. Вандалізм не сприймається ними як аморальний вчинок, оскільки заперечується сама цінність об'єктів руйнування.

9) «Сумуючі» – вандалізм як спосіб зайняти себе, при якому

характерним вкрай низький ступінь усвідомленості дій;

10) «Тривожні» – вандалські дії як захисний автоматизм.

11) «Ті, якими управляють» – їм притаманна відсутність відповідальності за свої вчинки, вони прагнуть до прийняття і визнання у групі і діють відповідно до вказівок лідера, акти вандалізму вчиняють «за компанію».

12) «Агресивні» – неусвідомлене прагнення до свободи через руйнування навколишнього простору [16, с. 30].

К. Латиш виділяє серед підлітків, які вчинили вандалізм, «Бездумних наслідувачів»), до категорії яких відносяться підлітки з депресивних районів, з бідних багатодітних сімей, які зазвичай вчиняють акти вандалізму з хуліганських мотивів, у структурі яких можна виділити панків, скінхедів, готів та сатаністів. Серед них можуть бути особи, які дійсно сповідують нетрадиційні релігії, а також ті, що прираховують себе до неонацистів, не повною мірою розуміючи зміст цієї категорії, але «бездумно» розповсюджуючи ганебні надписи, фашистську свастику, певні слова та словосполучення, що мають на меті спалювати пам'ять та принизити почуття певної соціальної групи [28].

Як приклад ілюстрування моделі «Бездумного наслідувача») наведемо такий випадок. Так, чотири особи у період часу з грудня місяця 2010 р. по серпень місяць 2011 р. вчинили низку хуліганських дій, обравши такий спосіб, який очевидний для оточуючих громадян, з метою демонстрації свого зневажливого ставлення до наявного суспільства, врейської громади та іноземців. Реалізуючи задумане, Б. на початку грудня 2010 р. заповнив прозорі поліетиленові пакети фарбою світло-коричневого кольору, маючи намір за їх допомогою пошкодити стіни споруд на території м. Суми. Троє з цих осіб та невстановлена особа кинули пакети з фарбою у фасад будівлі Сумського благочинного єврейського центру «Хесед Хаїм», від чого на фарбованому покритті фасаду за верхнім та нижнім четвертими вікнами утворились плями світло-коричневого кольору різного розміру. Внаслідок

своїх хуліганських дій зазначені особи частково змінили забарвлення фасаду та надали неестетичного вигляду будівлі, чим пошкодили майно та заподіяли Сумському благочинному єврейському центру «Хесед Хаїм» збитку на суми, згідно з висновком судової будівельно-технічної експертизи – 9265 грн. та 8258 грн. відповідно.

Далі зазначені чотири особи у період з 23.30 год. 08.08.2011 р. до 01.30 год. 09.08.2011 р., слідували по території м. Суми та, ігноруючи загальноновизнані правила поведінки, наносили на стіни парканів, будівель по всьому місту фарбою чорного кольору зображення обличчя людини та проставляли в області чола крапку червоного кольору, чим створювали непристойний малюнок, яким викликали у оточуючих негативні асоціації з пораненням чи вбивством людини, тобто діяли з винятковим цинізмом.

Цього ж дня близько 20.00 год. зазначені особи зустрілись на мосту по вул. Харківській м. Суми та узгодили між собою подальші свої дії та обрали об'єктом для вчинення злочину територію, на якій розташовані гуртожитки Сумського державного університету по вул. Санаторна м. Суми, користуючись при виборі місця тим, що там мешкають іноземці. Таким чином, попередньо зорганізувавшись для подальшого вчинення злочину з метою демонстрації зневажливого ставлення до моральності та загальноприйнятих норм поведінки у суспільстві, вираження своєї неповаги до іноземців, зазначені особи прийшли до цього гуртожитку. Реалізуючи задумане, Б., діючи з винятковим цинізмом, фарбою чорного кольору ліворуч від вікна до приміщення кімнати гуртожитку, намалював напис: «НОМЕ!» та знак свастики, які у своїй сукупності та значенні образливими та викликають негативні асоціації у людини. У цей час дві інших особи знаходилися поруч з Б. та, забезпечуючи безперешкодне вчинення злочину, слідкували, щоб їх ніхто не помітив. Серед чотирьох осіб, що вчинили серію визначених вище злочинів, один був віком 14 років і навчався в престижному ліцеї міста [28].

Новим видом учинення вандалізму підлітками є нанесення графіті, які здійснюють так звані «Бомбери». Вирізняють також «Райтерів», але вони

виконують графіті у художньому стилі на замовлення або стають аерографами, при цьому не порушуючи законодавства. Зазвичай «Бомбери» маркують плоскі поверхні «Тегами» («Taggs»), «Муралами» («Muralls»), стенсіл-арт (використання трафаретів), каракулями, обмальовують пам'ятки архетуктури та інші поверхні.

Відповідно, серед «Бомберів» за рівнем професійності виконання можна виділити такі підгрупи особи злочинця: «Теггери», «Муралли», «Стенсіл-артери», «Стріт-артери». Знаковою особливістю «Теггера» використання ним невеликим за розміром, коротких стилізованих букв, символів, підписів, виконуваних одним чи декількома кольорами, при нанесенні за допомогою певного приладдя (аерозольного балончика, маркера, гострого приладдя тощо) на поверхню предмета. Відмінність «Теггерів» від «Мураллів» у тому, що останні виконують свої «роботи» у великому масштабі, вона може включати малюнки, надписи тощо. «Стенсіл-артери» використовують у своїй злочинній діяльності «трафарети» – певні шаблони, вкопіювання тощо.

Вандалів, що наносять графіті, називають «monikering». В. Секатто і Р. Хайнінг вважають, що подібна поведінка може бути однією з форм розваг для груп молодих людей; крім того, вчинення вандалізму виступає символічним актом або маркуванням території групи. До того ж, таким чином група може висловити обурення чи розчарування стосовно ситуації або позначити конфлікт між поколіннями [19, с. 52].

Розвиток інформаційних технологій зумовлює також появу нового виду особи підлітка – вандала – «Віртуальний вандал» (спамери, хакери, автори вірусів), дії якого спрямовані на деструктивну діяльність у мережі Інтернет. До них можуть відноситися школярі, які відвідують приватні школи з програмування, які володіють спеціальними знаннями у галузі програмування. Наявним взаємозв'язок віку вандала з мотивом та способом вчинення злочину: мотив та спосіб не завдають значної шкоди, а, наприклад, мають за мету самоствердження. У «віртуального вандала» можна знайти значну кількість спеціалізованої літератури, зокрема з «хакінгу», захисту

комп'ютерної інформації. Також мають місце певні особливості зовнішності такої особи, такі, як специфічна зачіска, невибагливість в одязі та вживання жаргонів (наприклад, «крута мати» – материнська плата) [14, с. 262].

Отже, аналіз типових і специфічних особистісних рис підлітків доводить, що існують особистісні особливості підлітка, які зумовлюють схильність до вандалізму: негативний «Я-образ», агресивність, тривожність, ворожість до оточуючих, емоційна нестійкість, виражена чутливість і вразливість, схильність до злості та дратівливості, імпульсивність, бажання самоствердитися шляхом приниження у різних формах того, що має цінність для інших, особливо зневажливим способом, нездатність до самореалізації, що призвела до активного цинічного протесту проти суспільства.

Генезис такої зумовлюють такі різноманітні, але взаємопов'язані чинники: індивідний, що діє на рівні психобіологічних передумов; соціальний, який визначається соціально-економічними умовами існування суспільства; психолого-педагогічний, що проявляється в дефектах шкільного і сімейного виховання; соціально-психологічний, який розкриває несприятливі особливості взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням у сім'ї, на вулиці, в навчально-виховному колективі, тобто порушення соціалізації.

2. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ВАНДАЛІЗМУ

2.1. Завдання і рівні соціальної профілактики вандалізму

Останнім часом в Україні посилюються соціально негативні явища, зокрема, прояви вандалізму серед підлітків. Це обумовлює необхідність здійснення заходів, спрямованих на попередження та подолання цього явища, тобто його соціальну профілактику серед підлітків.

У загальному вигляді соціальну профілактику можна представити як сукупність державних, громадських, соціально-медичних та організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення або нейтралізацію основних причин і умов, що викликають різного роду соціальні відхилення негативного характеру та інші, соціально несприятливі відхилення в поведінці або соціальному статусі індивіда.

Соціальна профілактика вандалізму – система заходів, спрямованих на попередження та локалізацію негативних явищ в поведінці підлітків стосовно пам'яток культури, матеріальних цінностей, будівель, споруд тощо [49].

Профілактика вандалізму серед підлітків має на меті виявити та усунути несприятливі чинники, що обумовлюють прояви вандалізму.

Завдання профілактики вандалізму:

- виховання поваги до культурної спадщини, результатів людської праці та творчої діяльності;
- організація дозвілля учнів, залучення їх до корисної діяльності;
- усунення конфліктів учнів з батьками, вчителями, однолітками;
- нейтралізація психічних відхилень, розвиток особистості, здатності до саморегуляції;
- організація правової роботи щодо роз'яснення законодавства в частині вандалістичної злочинності.

Принципи соціально-психологічної профілактики вандалізму серед

підлітків наступні.

Принцип системності полягає в розумінні середовища як складного, багатопланового утворення і максимального врахування взаємозв'язків його елементів. Він передбачає виявлення комплексу причин вчинення підлітками вандалізму, створення максимальної кількості умов для врегулювання виникаючих проблем і використання у профілактичній роботі всієї сукупності доступних форм і методик роботи.

Принцип наступності полягає в тому, що профілактика спрямована на нейтралізацію умов виникнення молодіжного вандалізму (блок профілактики) і на корекцію індивідуальних і середовищних детермінант вандалізму (блок корекції).

Принцип превентивності описує попереджувальний характер вчинення актів вандалізму.

Принцип модульності проявляється в застосуванні поєднання окремих елементів профілактики та корекції в залежності від домінуючого мотиву, що обумовлює вчинення учнями вандалістичних дій, в залежності від потреб конкретного навчального закладу.

Принцип оптимальності передбачає об'єктивне виявлення ступеня актуальності певної проблеми для підлітка.

Принцип активізації внутрішнього потенціалу визначає суб'єктний характер участі підлітка в профілактичних заходах [48, с. 110].

За ступенем охоплення проблеми соціальна профілактика вандалізму серед підлітків може підрозділятися на первинну, вторинну і третинну.

Первинна профілактика здійснюється з метою попередження можливих проявів вандалізму серед підлітків. Вона здебільшого носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості неприйняття та категоричну відмову від вчинення актів вандалізму.

Завдання первинної профілактики:

- 1) інформування, формування мотивації на ефективний соціально-психологічний і фізичний розвиток;

- 2) формування мотивації на соціально-підтримуючу поведінку;
- 3) розвиток стратегій розв'язання проблем, пошуку соціальної підтримки;
- 4) удосконалювання, підвищення ефективності використовуваних підлітком активних, конструктивних поведінкових стратегій;
- 5) збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я-концепції, підвищення ефективності функціонування соціально-підтримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки і т.д.).

Основними способами реалізації завдань первинної профілактики вандалізму є:

- навчання усвідомленню соціально прийнятої поведінки, розвиток і тренування вмінь дотримання вимог соціального середовища, їх співвіднесення зі своєю поведінкою;
- надання підліткам психологічної і соціальної підтримки відповідними підтримуючими системами і структурами.
- надання підліткам інформації про наслідки асоціальних дій;
- роз'яснення правових норм стосовно різних аспектів асоціальної поведінки, і вандалізму, зокрема;
- формування у підлітків навичок культурного проведення дозвілля;
- створення умов для самореалізації особистості в різних видах творчої, інтелектуальної, громадської діяльності [35, с. 11].

Контингент впливу первинної профілактики вандалізму - підлітки в школі, батьки (сім'я), вчителі, позашкільні підліткові, молодіжні колективи та групи, діти вулиці.

Невід'ємною складовою первинної профілактики вандалізму є спеціально організована робота з батьками, орієнтована на створення умов для відпрацювання ними навичок ефективної взаємодії та спілкування з дітьми без насильства, агресії, конфлікту за принципом «не карати, а домовлятися», що є запорукою виховання гармонійно розвиненої, зрілої й

відповідальної особистості.

Крім того, профілактика передбачає ознайомлення батьків з основними положеннями нормативних документів про попередження насильства щодо дітей, права та обов'язки батьків і дітей. Пильної уваги потребують сім'ї, де стосунки між батьками та дітьми носять деструктивний характер. Основні завдання щодо соціально-педагогічної допомоги деструктивним сім'ям:

- забезпечити педагогічну підтримку дітей та батьків, які мають особистісні, соціальні, виховні проблеми;
- надати допомогу у подоланні особистісних і соціально зумовлених труднощів;
- сприяти саморозвитку батьків, вияву їх творчого потенціалу, здібностей, інтересів;
- активізувати виховну функцію сім'ї шляхом залучення батьків до оволодіння основами спеціальних знань, умінь та навичок, необхідних для правильної побудови і здійснення виховання дітей молодшого шкільного віку;
- встановлення і розвиток стосунків на основі взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємодопомоги між старшими і молодшими членами сім'ї.

Вторинна профілактика являє собою комплекс заходів, спрямованих на соціальну адаптацію підлітків, котрі вже мали разовий довід вчинення вандалізму. Метою вторинної профілактики є зміна мало адаптивної дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки [35, с. 11].

Завдання вторинної профілактики:

- 1) формування мотивації на зміну поведінки;
- 2) зміна дезадаптивних форм поведінки на адаптивні;
- 3) формування та розвиток соціально-підтримуючої мережі.

Вторинна профілактика серед дітей, підлітків і молоді містить у собі як соціально-психологічні, так і медичні заходи неспецифічного характеру, її контингентом є діти і підлітки з ризикованою поведінкою (бездоглядні діти,

діти з кризових сімей, діти вулиці).

За своєю спрямованістю вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні конкретного підлітка.

Виконання програм вторинної профілактики повинно здійснюватися спеціально навченими професіоналами-психотерапевтами, психологами, соціальними працівниками, педагогами і мережею непрофесіоналів - членів груп само- і взаємодопомоги, консультантами. Ефект від програм вторинної профілактики більш швидкий, але менш універсальний і діючий, ніж від первинної.

Контингент впливу вторинної профілактики вандалізму - підлітки групи ризику, батьки (сім'я), неформальні групи підлітків.

Третинна профілактика в цьому випадку буде комплексом заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які мають виражені відхилення у поведінці і неодноразово вчиняли актив вандалізму. Її завдання полягатиме у створенні підтримуючого і розвиваючого середовища.

На цьому рівні профілактики діяльність соціального педагога зосереджується на дітях з яскраво вираженими навчальними або поведінковими проблемами. Цей рівень вимагає від фахівця великих зусиль і затрати багато часу, оскільки йому доводиться працювати індивідуально з кожним учнем.

Практична діяльність соціальних педагогів системи освіти свідчить, що найбільше уваги вони приділяють другому та третьому рівням профілактики, і практично не проводять заходів, що передбачає її перший рівень. Як бачимо, дуже багато часу відводиться на роботу з дітьми, які мають яскраво виражені відхилення у поведінці, відтак потребують третинної профілактики. З цієї причини решта школярів (а це переважна більшість) позбавлені соціальної допомоги [41, с .110].

Типи соціально-профілактичних заходів вандалізму серед підлітків різноманітні. Виходячи зі стадій попереджувального впливу, вони можуть бути визначені як:

- нейтралізуючі;
- компенсуючі;
- застережливі впливу обставин, що сприяють вчинення вандалізму підлітками;
- усуваючи несприятливі обставини;
- заходи щодо здійснення подальшого контролю за проведеної профілактичною роботою та її результатами.

До числа основних аспектів профілактичної роботи з підлітком, схильним до вчинення вандалізму, відносяться:

- 1) когнітивний, що включає всі психічні процеси, пов'язані з пізнанням: відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять, мислення, уяву і т. д.;
- 2) емоційний, що включає в себе різні моральні почуття і емоційні стани;
- 3) діяльнісно-практичний, або поведінковий, що пропонує певну спрямовану діяльність підлітка в соціальній практиці [34, с. 47].

Отже, соціальна профілактика вандалізму серед підлітків є комплексом конкретних соціальних заходів (економічних, організаційних, управлінських, культурно-виховних і інших), здійснюваних з метою попередження актів вандалізму, зменшення їх кількості аж до повного викорінення шляхом виявлення і усунення причин і умов, що їм сприяють. Охарактеризуємо більш детально напрямки, за якими здійснюється соціальна профілактика вандалізму серед підлітків.

2.2. Напрями й технології соціальної профілактики вандалізму

На сучасному етапі розвитку шкільної освіти важливо впроваджувати соціальні профілактичні заходи, які мають бути спільною роботою соціальних педагогів, психологів, вчителів і батьків (інформаційна рекламна кампанія, бесіди з популяризації засад ефективної взаємодії з дітьми, тренінг для підлітків, тренінг-семінари для батьків і вчителів та ін.). Соціальна

профілактика вандалізму повинна проводитися в трьох напрямках: робота з батьками (відповідальне батьківство) забезпечить створення сприятливого сімейного середовища для розвитку дитини; фахова соціальна допомога в умовах школи (батькам, учителям, учням); педагогічна діяльність, що передбачає особистісно-орієнтований підхід до навчання й виховання. Оскільки вчинення вандалізму підлітками часто є «продуктом» негативних впливів як з боку батьків, так і – сучасного суспільства загалом, то реалізація програми з профілактики насильства повинна бути спрямована на родину, на школу (дітей і вчителів) та інші соціальні інституції, які відвідують діти. Ця стратегія є важливою для розробки програми запобігання вандалізму серед підлітків [56, с. 88].

Аналіз чинників і мотивів вчинення актів вандалізму підлітками дає підстави для визначення таких напрямків профілактики вандалізму серед учнів підліткового віку:

- правовий (ознайомлення з чинним законодавством, зокрема з Кримінальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення);
- трудовий (залучення підлітків до трудової діяльності з ремонту шкільного інвентарю, виготовлення шкільного обладнання, фарбування стін, встановлення віконного скла та ін.);
- освітній (підвищення культурно-освітнього рівня як підлітків, так і їх батьків, активізація мотивації до навчання шляхом проведення конкурсів, олімпіад, заохочення поїздками, екскурсіями);
- культурний (підвищення культурного рівня шляхом вивчення культурної спадщини: організація екскурсій по місту, в музеї, на виставки, в театри, а також проведення диспутів, вечорів);
- розважальний (організація дискотек, конкурсів, участь у концертах, самодіяльності);
- спортивний (організація походів, спортивних змагань, участь у спортивних секціях, гуртках);

– творчий (участь в гуртках за інтересами: шаховому, кулінарному, крою та шиття, танцювальному, хоровому) [45, с. 28].

У сучасній науці та практиці виділяють шість основних видів стратегій соціальних профілактичних дій (Л. Кауфман, І. Френч):

1. Інформаційні профілактичні програми. Головна мета – привнесення адекватних, актуальних і доступних знань, інформації, відомостей з приводу різних форм деструктивної поведінки та їхній вплив на особистість будь-якого віку. Вони базуються на таких видах діяльності, як використання ЗМІ, листівок, брошур, плакатів, лекцій та семінарів на відповідну тематику.

2. Навчальні профілактичні програми. Вони допомагають розвивати основні життєво важливі вміння й навички. За кордоном такі навчальні профілактичні програми проводять у школах та інших громадських місцях: будинках культури, релігійних установах, клубах тощо. Ці програми мають на меті навчити особу захищатися соціально прийнятним способом, адекватно реагувати на зовнішні загрози; вміти опанувати себе в стресовій ситуації, конструктивно вирішувати конфлікти, ефективно спілкуватися, приймати вмотивовані рішення в різних соціальних умовах тощо.

3. Альтернативні профілактичні програми. Ці програми відомі як інтерперсональні тренінги. Вони відносяться до активних групових методів роботи, які спрямовані на самовдосконалення й саморозвиток, допомагають дисциплінуватися, формувати самоповагу, усвідомлювати свої сильні сторони тощо. В тренінгових групах навчання сприяє зміні життєвої позиції, установок, розвитку сенситивності, самосвідомості, підвищенню соціальної компетентності. Всі ці якості однаковою мірою важливі в професійній діяльності вчителя, керівника, соціального педагога.

4. Інтервенційні профілактичні програми. Ці програми надають перевагу допомозі окремим особам в усвідомленні себе, своїх потреб у пошуку шляхів розв'язання проблем. Інтервенція включає товариські взаємини з людьми та підтримку їх у критичні періоди життя.

5. Профілактичні програми зміни оточення. Ці програми спрямовані на

усвідомлення. Виявлення і зміну тих чинників в оточенні, які сприяють насильницьким діям чи пошуку руйнівних впливів, змінюють свідомість.

6. Програми змін суспільних правил. Найчастіше такі програми націлені на локальне середовище. В їх межах відбуваються зміни у місцевому самоврядуванні, законодавств [37].

3. Іванова пропонує наступні напрямки профілактики вандалізму серед підлітків в освітніх установах:

1. Виховання у дітей шанобливого ставлення до національної та культурної спадщини, історичних цінностей, продуктів людської праці і творчої діяльності, що є основою попередження вандалізму. Формування здорового способу життя і законослухняної поведінки, розвиток почуття патріотизму, любові до своєї Батьківщини, міста, школи, родини сприяють дотримання порядку як в зовнішньому вигляді, так і в усьому оточуючому світі, нетерпимості до руйнувань і псування.

2. Організація дозвілля учнів, широке залучення їх до занять спортом, художньої творчості, гурткової роботи сприяє розвитку творчої ініціативи дитини, активного корисного проведення дозвілля, формуванню законослухняної поведінки.

3. Усунення конфліктів учнів з батьками, вчителями, однолітками, нормалізація обстановки в сім'ї та колективі багато сприяють зниженню агресії і протесту, вираженого в руйнівних формах поведінки.

4. Профілактика алкоголізму та наркоманії, боротьба з шкідливими звичками і формування здорового способу життя є одним із заборук попередження і зниження кількості актів вандалізму, оскільки поведінка осіб, які перебувають у стані алкогольного та наркотичного збудження, набагато агресивніша і має більш важкі наслідки.

5. Проведення пропагандистської роботи з учнями. Бесіди про збереження шкільного майна, значний матеріальний збиток, який приносить навмисне псування предметів, інформація про вартість майна і труднощі усунення шкоди за рахунок шкільних засобів також заслуговують на увагу.

6. «Зміцнення мішені», тобто, об'єктів, які найчастіше піддаються псуванню і руйнуванню. До цього попереджувального способу відноситься створення всіляких бар'єрів для обмеження руйнувань. Використовуються більш міцні матеріали і конструкції, металеві решітки, зменшується кількість деталей, які можна відірвати, відбити і т. д.

7. Залучення батьківської громадськості та органів учнівського самоврядування. До правової пропаганди в освітніх установах слід залучати батьківську громадськість, особливо з числа правознавців, архітекторів, краєзнавців, істориків, психологів, здатних формувати в дітей почуття відповідальності за порядок в місті і любові до нього.

8. Розробка спільно з учнями документів, що визначають запобіжні заходи вандалізму. Досить ефективним методом, що сприяє формуванню відповідальності та дотримання встановлених норм поведінки, є символічне адміністрацією договорів з учнями про збереження шкільного майна або прийняття спільно з органом учнівського самоврядування «Правил шкільного життя» та інших документів, куди неодмінно включаються положення про вандалізм і відповідальність за його проявлення [37].

М. Тригуб дійшла висновку, що профілактика вчинення вандалізму підлітками повинна включати систему соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин та умов, які зумовлюють його вчинення, припинення руйнівних дій, яке готуються або вже практикуються, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні актів вандалізму. Серед усіх рівнів профілактики вандалізму – первинної, вторинної і третинної – на школу покладається завдання реалізації, насамперед, первинного її різновиду. Відомо, що школа як соціальний інститут є тим місцем, де діти навчаються, отримують необхідні знання, вміння і навички. Разом з тим гуманізація освітнього середовища передбачає, що вона покликана забезпечувати підтримку і сприяти реалізації і захисту прав та законних інтересів дитини, надавати соціально-психологічну і соціально-педагогічну допомогу сім'ям [54, с. 130].

I. Саламатіна виділяє дві стратегії боротьби з цим соціальним явищем: перша робить акцент на усуненні можливості руйнування, друга пов'язана з впливом на установки і мотиви потенційних вандалів [46, с. 35].

Стратегія усунення можливостей проявляється у наступних способах:

1. «Зміцнення мішені». Спосіб полягає в створенні фізичних бар'єрів для руйнування за рахунок використання більш міцних матеріалів і конструкцій, зменшенні кількості деталей, які можна відірвати, відбити. Так, наприклад, для боротьби з малюнками і написами рекомендують робити поверхні сталевими, ребристими, шорсткими, уникати контрасту ґрунту та верхнього шару. Однак тактика «зміцнення мішені» має суттєві обмеження. По-перше, її реалізація може виявитися занадто дороговартісною; по-друге, зміну дизайну відповідно до такого способу важко поєднати з естетичними вимогами; по-третє, зміцнення конструкцій і деталей може сприйматися як виклик і не знизить, а збільшить ймовірність навмисних руйнувань і поломок.

2. Оперативний ремонт. У зв'язку з тим, що поява перших руйнувань різко збільшує ймовірність подальшого псування об'єкта, слід швидко усувати дефекти як природного походження, так і з вини людини.

3. Обмеження доступу. Пропонується захищати вразливий об'єкт від потенційних руйнівників. Використовуються замки, огорожі, паркани, решітки на вікнах. Зменшується кількість рослинності, що ускладнює огляд і спостереження за об'єктами, поліпшується освітленість вулиць і приміщень.

4. Охорона і спостереження. Дана тактика передбачає як формальний контроль (сторожа, охоронні патрулі, чергування), так і полегшення можливості неформального контролю (перехожі, службовці установ).

Стратегія впливу на мотиви і установки потенційного руйнівника проявляється в наступних способах:

1. Затримання, покарання, відшкодування шкоди. Багато досліджень показують, що акцент на санкції найчастіше викликає у відповідь збільшення вандалізму і агресії, активізуючи цінності сили, протесту і виклику.

Одночасне обмеження каральних заходів і схвалення бажаних моделей поведінки знижує вандалізм.

2. Відволікання. Перенесення можливих деструктивних дій у просоціальне русло. Наприклад, створення спеціальних дощок для написів, залучення художників для оформлення міста та місць відпочинку молоді. Важливим способом зменшення кількості руйнувань є інформування про можливості альтернативних дій.

3. Виховання. Усвідомлення просоціальних норм поведінки або зміна вже сформованих деструктивних мотивів і установок. Перше передбачає інформування потенційного вандала щодо вартості та наслідків руйнівних дій. Ці заходи сприяють виникненню соціальної відповідальності. Інший напрямок таких програм пов'язані з вихованням почуття причетності до потенційних об'єктів вандалізму. Це участь в ухваленні рішень, співпраця з адміністрацією, самостійний ремонт будівель школи і ігрових майданчиків [55, с. 31].

Даний підхід є певним аналогом моделі, де види діяльності диференціюються залежно від об'єкта впливу, в першому випадку - це середовище, підвладне актам вандалізму, у другому - самі суб'єкти цих дій.

Л. Ватова розробила підхід до соціально-психологічної профілактики вандалізму. В якості основного об'єкта впливу він пропонує цінносміслову сферу особистості, яка багато в чому обумовлює вибір дитиною різноманітних варіантів девіантної поведінки. Автор зазначає, що ефективність роботи щодо запобігання вандальних дій забезпечується комплексним характером пропонованих заходів, поділяючи їх на загальні та спеціальні, а останні, в свою чергу, на превентивні і корекційні. Передбачається, що превентивна профілактика повинна здійснюватися в навчальних закладах усіх типів. Корекційний варіант впливу необхідний в групах учнів, які відрізняються максимальною готовністю до здійснення руйнівних дій [13, с. 154].

При цьому загальні заходи доцільно поширювати на всі категорії

підлітків, так як їх спрямованість передбачає мінімізацію причин вандалізму активності, тоді як при застосуванні спеціальних профілактичних дій нейтралізуються її механізми. Крім цього, розрізняється і спрямованість різних видів профілактики. Так, при загальній профілактиці посилюється соціалізація особистості за допомогою згуртування колективу, включення дитини в корисні види діяльності, при реалізації спеціальних заходів відбувається реабілітація емоційної, ціннісно-мотиваційної, комунікативної, вольової сфер особистості.

Л. Ватова вказує, що впровадження противандалісних профілактичних програм на практиці дало позитивний ефект, виражений в тенденції до ослаблення дії соціально-психологічних механізмів молодіжного вандалізму; зниження вандалісних активностей; зміні ставлення до вандалізму з позитивного на негативне; самореалізації в корисних видах діяльності; підвищенню рівня соціального розвитку; посиленню соціальної адаптації [13, с. 160].

Крім того, існують програми ранньої профілактики вандалізму, розроблені для молодшої ланки школи; в цей час схильність до вандалісних проявів ще не сформована, але за деякими ознаками вже можна припускати її появу в подальшому. Одну з таких програм пропонує В. Коваленко. Рання профілактика вандалізму в умовах початкової школи має психолого-педагогічну спрямованість, метою якої є адаптація, індивідуалізація, самореалізація дитини в колективі. Вона проводиться в індивідуальній формі в комплексі з навчально-виховними заходами [25, с. 38].

Важливим фактором є згуртування дітей в групі, взаєморозуміння і допомога, оскільки виникає почуття довіри і захищеності є основою адаптації. Досягти подібного ефекту можна за допомогою систематичної організації спільної діяльності дітей: ігор, танців, творчих занять, довірливої взаємодія в ході навчального процесу і т.д. У роботі з дітьми з відхиленнями у поведінці передбачається максимально індивідуалізувати підхід в плані форм роботи, форм контролю, позанавчальної діяльності. Це, з одного боку,

дозволить згладити проблемні моменти в навчанні і взаємодії, з іншого - дозволить розкрити здібності дитини. Рекомендується залучення до творчості, розслаблення за допомогою приємної музики або прогулянок, підтримання авторитету дитини як їм самим, так і педагогом.

Ж. Стребкова, вказуючи, що дитячий та підлітковий вандалізм, як правило, носить прихований характер, при цьому завдаючи значних матеріальних збитків і провокуючи появу нових проявів руйнувань. Відповідно, для раннього попередження подібних поведінкових форм та інших агресивних проявів учнів, необхідно використовувати санкції, так як саме вони призводять до формування у людини навички визнання власних помилок [51, с. 96].

Науковець вказує на відмінні риси санкції в порівнянні з покаранням:

- логічна відповідність події - санкції накладаються безпосередньо за якусь провину з обов'язковим поясненням причин і наслідків подій;

- співмірність санкції вчинку - ступінь і тривалість накладених обмежень повинна відповідати тяжкості проступку і його наслідкам;

- спрямованість характер санкції на вчинок - санкції повинні стосуватися тільки конкретного вчинку і не мати ніякого стосунку до індивідуально-психологічних особливостей особистості дитини або минулих провин [51, с. 97].

Т. Терехіна зазначає, що, якщо правильно використовувати механізм санкцій, то у дитини формується адекватне уявлення про відповідальність за власну поведінку і результати вчинених дій. Також вона зазначає, що багато видів шкоди навколишньому середовищу і окремих предметів наносяться вандалами не через усвідомлене бажання зруйнувати, а внаслідок зневажливого ставлення до норм поведінки, відсутності піклування до природи, культури виховання, а також неповаги до того, що зроблено руками людини і є продуктами людської діяльності [53, с. 47].

Проблемним щодо цього є відсутність закріплення відповідальності за вандалізм у КК України спеціальною статтею. Вандалізм дуже часто

асоціюється також і з іншими видами соціального безладу, наприклад, з порушенням громадського порядку. Випадки цього ганебного явища тягнуть за собою значні витрати на відновлення пошкодженого або забрудненого майна. Тому вандалізм кваліфікують в Україні як хуліганство.

Основними відмінностями хуліганства від вандалізму є те, що незаконні дії вандалів спрямовані на пошкодження майна, а хуліганів – на порушення прав чи свобод громадян. Хуліганство має відкритий, демонстративний характер, а вандалізм учиняється, так би мовити, «осторонь чужого ока», тобто таємно. Демонстративними є лише наслідки, результат учиненого вандалізму. Вандалізм і хуліганство різняться за способом учинення. Хуліганство – це активні дії, спрямовані на порушення громадського порядку, наслідки якого виникають одразу ж або навіть ще до закінчення дій. При вандалізмі теж мають місце активні дії, що призводять до спотворення будівель, пам'ятників тощо, які є предметом суспільної уваги (наприклад, нанесення непристойних зображень і надписів, розклеювання плакатів, репродукцій, фотокарток аморального змісту), але він може бути вчинений і шляхом глумління над загальноновизнаними духовними й історичними цінностями (приміром, розміщення фашистської символіки або нацистських лозунгів у місцях, пов'язаних з боротьбою проти фашизму, нанесення зображень і надписів, що ображають почуття віруючих, на культових будівлях).

Проаналізувавши кримінальне законодавство зарубіжних держав, констатуємо, що кримінальна відповідальність за вчинення вандалізму передбачена в багатьох країнах, зокрема: у Казахстані (ст. 258 КК), Киргизстані (ст. 235 КК), Молдові (ст. 288 КК), Російській Федерації (ст. 214 КК), Сполучених Штатах Америки (штат Каліфорнія), Нідерландах (статті 149 і ст. 429bis КК), Шотландії (секція 52 КК), Іспанії (статті 321 – ст. 333 КК), ФРН (§§ 168 і 304 КК), Польщі (ст. 261 КК), Данії (§ 194) [28].

Л. Вольнова провела дослідження «Агресія серед дітей і молоді: аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні». У

школах Кіровоградської, Київської та Черкаської областей використовувалися різні методи і методики, в тому числі – спеціально розроблені анкети. З 2014 по 2015 роки проводився курс «Школа без агресії», одним з завдань якого була профілактика актів вандалізму. Учасниками курсу стали 1000 дітей і підлітків зі шкіл, інтернатів, дитячих будинків, танцювальних та спортивних колективів, спортивних шкіл у віці від 8 до 15 років. До змісту програми «Школа без агресії» входили: 1) командні ігри; 2) дихальні і фізичні вправи; 3) набуття практичних навичок для подолання агресивності, втоми і поганого настрою; 4) спілкування про загальнолюдські цінності і дружелюбність, партнерство, бажання допомагати, піклуватися один про одного [15, с. 102].

Н. Ішмухаметов проаналізував заходи профілактичної роботи в зарубіжних країнах і наводить приклад Фінляндії, де особливий акцент робиться на попередженні девіантної поведінки і вандалізму, зокрема, за рахунок високого контролю за порушеннями в сімейному вихованні. Автор називає такий підхід «виховання громадянина з пелюшок», справедливо вважаючи, що раціональніше прибрати причину підліткового вандалізму (а однією з найголовніших є відсутність нормальної благополучної сім'ї та турботи з боку держави), ніж регулярно боротися з її наслідками. Крім Фінляндії наводяться приклади роботи з підлітками в США, де профілактика правопорушень відбувається на всіх рівнях: від державного до муніципального. Профілактика вандалізму серед неповнолітніх в США в особистісно-індивідуальному аспекті передбачає розробку і впровадження методів соціального контролю, профілактику, превенції, а також ресоціалізацію окремо взятих підлітків-делінквентів. Подібна організація профілактичної роботи з молоддю заслуговує на увагу, оскільки забезпечує широке охоплення, поширення і систематичний характер реалізованих заходів [23, с. 11].

Однією з найбільш відомих є програма Д. Ольвеуса (Olweus Bullying Prevention Program, ОВРР), що містить комплекс інформативно-

консультативних, діагностичних, корекційних та організаційних дій, якими охоплюються всі учасники навчального процесу в школі. Реалізація цієї програми передбачає три рівні: загальношкільний, груповий (на рівні класу) та індивідуальний. Основними компонентами програми на першому рівні є: формування у закладі освіти відповідної координаційної групи (комітету), чия діяльність спрямовується на узгодження дій всіх учасників навчально-виховного процесу; проведення анонімних психодіагностичних досліджень серед учнів з метою моніторингу симптомів, особливостей та причин вчинення вандалізму; проведення навчальних тренінгів для шкільного персоналу для його ознайомлення з сутністю проблеми та методами її вирішення; організація групових дискусій працівників шкіл з метою обговорення питань, що стосуються програми; організація та розвиток системи супервізорства.

На другому (класному) рівні передбачається: впровадження норм нульової толерантності до вандалізму; проведення регулярних зустрічей з учнями класу та їх батьками. Третій рівень програми передбачає різні форми індивідуальної роботи з учнями, які схильні до вчинення вандалізму, а також з їх батьками. Результати експериментальної апробації цієї програми показали її ефективність не лише в Норвегії, але й в інших країнах, зокрема в Німеччині, Великій Британії, США. За даними її автора, ці результати мають комплексний характер і полягають: а) у зменшенні випадків вандалізму (на 50 % та більше); б) у зменшенні інших форм девіантної поведінки серед учнів (прогули, крадіжки, вживання алкоголю); в) у поліпшенні соціально-психологічного клімату в закладах освіти [23].

Р. Новако розробив одну з найвідоміших програм контролю агресивності. Він підкреслював, що роздратування може посилюватися за рахунок несприятливих очікувань і безперервних роздумів на болісну тему. Вважав, що надважливо навчити людину з високою емоційною реактивністю розмовляти з самим собою (зрозуміло, подумки) в спокійній манері про ту конфліктну ситуацію, до якої вона виявилася залучена [23].

На думку О. Нікітської, проблему зможе вирішити створення так званих дозвіллевих патріотичних таборів, в яких діти виховувалися б у душі моральності, чесності, доброти. У числі пропозицій щодо профілактики вандалізмк серед підлітків згадується також розвиток дитячого пізнавального туризму: він відіграє важливу роль в становленні людини як особистості, готової до створення, збереження та поваги до культурно-історичної спадщини, а не до її руйнування.

Розвиток фізкультури і спорту, художньої, технічної творчості та залучення в них молоді зможе відвернути від одноманітного проведення часу і направити енергію в потрібне русло. Необхідно також вести боротьбу зі шкідливими звичками, які найчастіше призводять до аморальної поведінки і злочинів. Не менш ефективно вводити курси лекцій про таке явище, як вандалізм, висвітлити його руйнівні наслідки [33, с .34].

Отже, створення та здійснення профілактичних програм за кількома напрямками, а саме поліпшення охорони здоров'я, підвищення якості освіти, розвиток соціально-культурної діяльності, дозвілля і туризму, посилення контролю правоохоронних органів за захищеністю об'єктів культурно-історичної спадщини можуть стати ефективним засобом для масштабної профілактики вандалізму серед підлітків.

3. СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ПРОЯВІВ ВАНДАЛІЗМУ

3.1. Соціальна профілактика і корекція вандалювальної поведінки в умовах освітнього середовища

На підставі комплексного дослідження сутності і детермінант вандалізму в підлітковому віці була розроблена програма організації соціальної профілактики та корекції вандалювальної поведінки учнів в умовах освітнього закладу.

Мета програми - оптимізація компонентів освітнього середовища навчального закладу в контексті профілактики схильності і корекції проявів вандалізму серед підлітків.

Завдання реалізації програми:

- діагностика схильності до вандалювальної поведінки, оцінки середовищних і індивідуальних детермінант вандалізму;
- визначення оптимальних шляхів і методів впливу, спрямованих на нормалізацію поведінки підлітків з урахуванням зон «чутливості» до подібного впливу;
- вивчення динаміки індивідуальних змін в процесі соціальної профілактики;
- корекція емоційно-вольової, ціннісно-мотиваційної, когнітивної, комунікативної сфер, адаптаційних можливостей особистості;
- здійснення переорієнтації з вандалювальної поведінки на самореалізацію в соціально-значущих видах діяльності;
- надання допомоги в протистоянні груповому тиску, вирішенні конфліктів, прийнятті самостійних і колективних рішень, виборі діяльності та самореалізації в ній.

Напрямки реалізації програми:

- визначення груп ризику серед учнів для розробки цільової програми і алгоритму її впровадження в умовах освітнього закладу;
- виявлення проблемних зон щодо організації та характеристик

просторово-предметного середовища,

- розробка і реалізація комплексу заходів щодо оптимізації компонентів освітнього середовища, що сприяють профілактиці та корекції проявів вандалської поведінки;

- оцінка ступеня ефективності запропонованої програми з урахуванням результатів динаміки змін просторово-предметного компонента освітнього середовища, а також ступеня готовності підлітків до вандалізму;

- корекція програми з урахуванням результатів її впровадження, загальною оцінкою успішності її реалізації з боку адміністрації та педагогічного колективу;

- систематичний контроль закріплення результатів програми в освітньому середовищі навчального закладу з метою прогнозування можливих рецидивів вандалізму.

Виходячи з результатів проведеного комплексного дослідження, можна виділити наступні характеристики програми:

- рівні: груповий, особистісний;

- об'єкти: профілактики - учні навчального закладу; корекції - група ризику (учні з високою готовністю здійснення вандалських актів); суб'єкти профілактики і корекції: педагоги і адміністрація навчальних закладів, педагоги-психологи і соціальні педагоги;

- етапи: ознайомлення, пізнання, усвідомлення, осмислення, переосмислення;

- засоби: фронтальна, групова та індивідуальна взаємодія.

ПІСЛЯМОВА

Вандалізм є однією з форм деструктивної (руйнівного) поведінки людини, що виражається в умисному і безглуздому знищенні культурних і матеріальних цінностей. Основними ознаками, характерними для акту вандалізму є: вандалізм – це вид деструктивної поведінки; дії вандала спрямовуються на те, що для нього не має цінності, але має істотну цінність для інших; ірраціональність поведінки особи злочинця, яка має об'єктивне вираження, тобто лише для суспільства дії особи вандала є безглуздими. В Україні вандалізм не має спеціальної кваліфікації у кримінальному законодавстві.

В підґрунті підліткового вандалізму має місце психологічний механізм заміщення агресії, за якого агресія спрямовується не проти джерела стресу, а на інший об'єкт, впливаючи на який особа виміщає свій гнів. Окрім мотивів помсти і отримання вигоди називають гнівний вандалізм, який вчиняється через нездатність самореалізуватися, почуття гніву, досади, розчарування тощо; вандалізм через нудьгу, бажання розважитися, пошук нових вражень, відчутти адреналін, «піти проти правил»; вандалізм – дослідження, до якого схильні особи-шукачі, що бажають пізнати механізм роботи того чи іншого приладу, предмета, процесу; естетичний вандалізм, при якому особа вандала зазнає задоволення від безпосереднього спостереження за перебігом «картини злочину»; екзистенціальний вандалізм, який постає засобом самоствердження та привертання уваги до своєї персони.

Особистісні особливості підлітка зумовлюють схильність до вандалізму, а саме негативний «Я-образ», агресивність, тривожність, ворожість до оточуючих, емоційна нестійкість, виражена чутливість і вразливість, схильність до злості та дратівливості, імпульсивність, бажання самоствердитися шляхом приниження у різних формах того, що має цінність для інших, особливо зневажливим способом, нездатність до самореалізації, що призвела до активного цинічного протесту проти суспільства. Причинами

підліткового вандалізму є на державному рівні: системна криза держави, економіки, суспільства й особистості, зміна цінностей, економічна поляризація різних прошарків населення, пропаганда вандалізму і насильства у ЗМІ; на місцевому рівні: неблагополуччя оточуючого середовища (сім'я, навчальний колектив, неформальні молодіжні об'єднання асоціальної спрямованості); на груповому рівні: екстремальні ситуації, ізоляція, незадоволення очікувань, дискомфортність умов; на особистісному рівні: педагогічна занедбаність; соціальний інфантилізм; моральна незрілість. У практиці соціально-педагогічної роботи вандалізм розглядають як різновид девіантної, деструктивної, делінквентної поведінки людини.

Соціальна профілактика вандалізму являє собою систему заходів, спрямованих на попередження та локалізацію конкретних негативних явищ в поведінці людей, стосовно пам'яток культури, матеріальних цінностей, будівель, споруд тощо. Завдання профілактики вандалізму: виховання поваги до культурної спадщини, результатів людської праці та творчої діяльності; організація дозвілля учнів, залучення їх до корисної діяльності; усунення конфліктів учнів з батьками, вчителями, однолітками; нейтралізація психічних відхилень, розвиток особистості, здатності до саморегуляції; організація правової роботи щодо роз'яснення законодавства в частині вандальної злочинності. Первинна профілактика здійснюється з метою попередження можливих проявів вандалізму серед підлітків. Вторинна профілактика являє собою комплекс заходів, спрямованих на соціальну адаптацію підлітків, котрі вже мали разовий довід вчинення вандалізму. Третинна профілактика в цьому випадку буде комплексом заходів, спрямованих на соціальну адаптацію осіб, які мають виражені відхилення у поведінці і неодноразово вчиняли актив вандалізму.

Соціальна профілактика вандалізму серед підлітків проводиться за трьома напрямками: робота з батьками (відповідальне батьківство) забезпечить створення сприятливого сімейного середовища для розвитку дитини; фахова соціальна допомога в умовах школи (батькам, учителям,

учням); педагогічна діяльність, що передбачає особистісно-орієнтований підхід до навчання й виховання. Програми соціальної профілактики вандалізму серед підлітків повинні мати системний профілактично-корекційний характер. Напрямами профілактики вандалізму серед учнів підліткового віку є правовий, трудовий, освітній, культурний, розважальний, спортивний і творчий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012341.html.
2. Александренко О. В. Прояви вандалізму на об'єктах культурної спадщини / О. В. Александренко, Н. О. Веселовська // Молодий вчений. – 2013. – № 1 (01). – С. 71–74.
3. Бабич В. Сучасні підходи до профілактичної роботи з девіантної поведінки учнів / В. Бабич // Директор школи. – 2007. – № 44. – С. 24-27.
4. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, У. Ричард ; пер. с англ. Ю. Брянцевой и Б. Красовского. - М. : Апрель Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2009. – 512 с.
5. Бандурка А.М. Вандализм / А.М. Бандурка, А.Ф. Зелинский. – Х .: Университет внутренних дел, 2012. – 198 с.
6. Баранова Т. С. Девиантное поведение подростков – трудности социализации Т. С. Баранова // Психология и школа. – 2005. – № 3. – С. 3-21.
7. Бибик О. К вопросу о подростковом вандализме / О. Бибик // Воспитание и развитие личности: теория и практика конца XX века: Материалы 6-й конференции молодых ученых. - М.: ИВиРЛ РАО, 2008. – 112 с.
8. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка / О. В. Безпалько. – К .: Центр учбової літератури , 2009 . – 208 с .
9. Бочарова К. А. Вандалізм як прояв агресивної протиправної поведінки / К. А. Бочарова // Юридичний вісник України. – 2015. – № 13. – С. 16-17.
10. Брут А. Вандализм. Преступление без наказания? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://story/55930>.
11. Бырылова Е.А. Подростковый вандализм как проблема социальной безопасности / Е.А. Бырылова, И.А. Михайлов // Молодой ученый. – 2016. – № 6. – С. 17-19.

12. Ватова Л.С. Психологические причины и условия возникновения подросткового вандализма : дис. канд. психол. наук : спец. 19.00.06 / Л.С. Ватова. – Калуга : КГУ, 2000. –195 с.
13. Ватова Л.С. Социально-психологические основания молодежного вандализма и его профилактика / Л. С. Ватова. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – 295 с.
14. Винокуров Л. Н Факторы риска школьной дезадаптации / Л.Н. Винокуров // Народное образование. – 2012. – № 8. – С. 257-267.
15. Вольнова Л.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків / Л.М. Вольнова. – К.:Ера, 2016. – 188 с.
16. Воробьева О.В. Психология вандального поведения / И.В. Воробьева, Воробьева И.В. – Екатеринбург: КОСМО, 2014. – 104 с.
17. Дахно Р. Девіантна поведінка учнів загальноосвітніх навчально-виховних закладів як психолого-педагогічна проблема / Р. Дахно // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 10-13.
18. Докторович М. Делінквентна поведінка / М. Докторович . – К.:Ера, 2013. – с.
19. Душка Р. 3. Проблема подросткового вандализма: обзор актуальных исследований / Р. Душка // Современное образование: проблемы и перспективы: Сб. научных трудов. – М.: МКО МГПУ, 2008. – 164 с.
20. Зелінський А.Ф. Підлітковий вандалізм / А.Ф. Зелінський, М.О. Маршуб // Право України. – 2010. – № 11. – С. 40-43.
21. Зобенько Н. Деякі аспекти дослідження проблем девіантної поведінки неповнолітніх / Н. Зобенько // Рідна школа. – 2012. – № 3. – С. 36-41.
22. Ілляшенко Т. Проблема розладів поведінки дітей у роботі психолого-педагогічної консультації / Т. Ілляшенко // Психолог. – 2012. – № 24. – С. 40-44.
23. Ишмухаметов М. Г. Особенности профилактики и коррекции девиантного поведения подростков в международной и отечественной

практике / М. Г. Ишмухаметов, Е. В. Кучина // Физическая культура: Воспитание, образование, тренировка. – 2012. – № 6. – С. 10-13.

24. Кальченко Д. Особенности проблемы подросткового вандализма / Д. Кальченко // Актуальные проблемы воспитания и развития личности: теория и практика: Материалы 7-й конференции молодых ученых. - М.: ГосНИИСиВ, 2011. - 216 с.

25. Коваленко В. Психолого-педагогічна реабілітація дітей з девіантною поведінкою в умовах загальноосвітнього навчального закладу соціально-педагогічної реабілітації / В. Коваленко // Рідна школа. – 2007. – № 11-12. – С. 36-40.

26. Криміналістична характеристика та організаційно-тактичні основи розслідування вандалізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Latish/d_Latish.pdf.

27. Куряча Л. Причины подросткового вандализма / Л. Куряча // Дни науки в МГПУ. – Ч. 1: Материалы конференции- М.: МКО МГПУ, 2012. – 144 с.

28. Латиш К.В. Вандалізм: предмет і способи його вчинення / К.В. Латиш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://file:///C:/Users/Alena/Downloads/vandalizm-predmet-i-sposoby-ego-soversheniya-1.pdf>.

29. Левченко М. Психологические аспекты подросткового вандализма / М. Левченко // Проблемы современного образования: Сб. научных трудов. - М.: МКО МГПУ, 2014. -142 с.

30. Литвинов А. В. Детское лицо вандализма / А. В. Литвинов // Социальная педагогика. – 2012. – № 3. – С. 85-95.

31. Луценко Ю. А. Діти-правопорушники: що робити? / Ю. А. Луценко. – К. : Шк. світ, 2010. – 128 с.

32. Маршуба М. О вандализме и борьбе с ним / М. Маршуба //Актуальные проблемы становления государственности в Украине: краткие тез. докл. и науч. сообщений межрегион. науч. конф. молодых ученых и

соискателей / отв. ред. Н. И. Панов. – Х., 2000. – С. 47–48.

33. Никитская Е. А. Работа школы с семьей подростка девиантного поведения / Е. А. Никитская, С. В. Маркова // Социальная педагогика. – 2011. – № 2. – С. 33-38.

34. Оржеховська В. Розвиток соціального партнерства з профілактики девіантної поведінки школярів / В. Оржеховська // Директор школи. Шкільний світ. – 2012. – № 11. – С. 46-60.

35. Паска В. А. Основи профілактичної роботи / В. А. Паска // Психологічна газета. – 2007. – № 14. – С. 10-12.

36. Перевозна С. В. Робота з учнями девіантної поведінки (до педагогічної ради) / С. В. Перевозна // Виховна робота в школі. – 2011. – № 6. – С. 29-35.

37. Петринын А. Г. Психолого-педагогические технологии в реабилитации детей с девиантно-криминальным поведением / А.Г. Петринын // Психологическая наука и образование. – 2013. – № 1. – С. 96-106.

38. Петрынин А. Г. Инновационная модель школы для детей с проблемами в поведении / А. Г. Петрынин // Перемены. – 2015. – № 1. – С. 19-26.

39. Провозюк Л. Програма роботи психолога з учнем, схильним до девіантної поведінки / Л. Провозюк // Психолог. – 2018. – берез. (№ 5/6). – С. 36-40.

40. Протасова И. Деятельность социального педагога по профилактике делинквентного поведения подростков в условиях общеобразовательного учреждения / И. Протасова // Социальная педагогика. – 2008. – № 3. – С. 70-79.

41. Професійний довідник соціального педагога / уклад. О. І. Рассказова. – Х. : Основа, 2011. – 208 с.

42. Пугач М. Вандализм - біла пляма в педагогіці й психології / М. Пугач // Виховна робота в школі. – 2017. – № 12. – С. 33-35.

43. Реан А. А. Деформация ядра личности при делинквентном поведении

/ А. А. Реан // Психологична газета. – 2003. – № 12. – С. 20-22.

44. Савина Н. Анализ причин делинквентного поведения подростков / Н. Савина // Воспитание школьников. – 2008. – № 10. – С. 38-42.

45. Садковська Н. Дослідження причин і форм девіантної поведінки учнів та шляхи її запобігання і подолання / Н. Садковська // Світ виховання. – 2007. – № 6. – С. 26-29.

46. Саламатина И. И. Проблема деликвентности личности в зарубежной научной литературе / И. И. Саламатина // Педагогическое образование и наука. – 2006. – № 4. – С. 33-36.

47. Самарська М. Робота з девіантними школярами на основі соціально-педагогічного патронажу / М. Самарська // Соціальний педагог. – 2007. – № 9. – С. 38-42.

48. Семёнов С. Ю. Социально-педагогические проблемы детей с девиантным поведением / С. Ю. Семёнов // Социальная педагогика. – 2012. – № 1. – С. 109-117.

49. Скороходова А.С. Вандализм [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.nir.ru/Socio/scipubl/sj/sj3-4-99skoro.html>

50. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів / За ред. Л.Ц. Ваховського, О. Л. Караман. – Луганськ, 2013. – 198 с.

51. Стребкова Ж. В. Процесс ресоциализации несовершеннолетних делинквентов / Ж. В. Стребкова // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 1. – С. 95-99.

52. Суфиярова Р. З. Профилактика вандального поведения подростков в условиях общеобразовательной школы / Р. З. Суфиярова. – Пермь: Пермский государственный гуманитарно-педагогический университет, 2016. – 118 с.

53. Терехина Т. В. Проблемы в развитии и их связь с формированием отклоняющегося поведения школьников / Т. В. Терехина // Специальная психология. – 2008. – № 2. – С. 44-48.

54. Тригуб Н. А. Диагностика и коррекционная работа в школе для детей со стойким девиантным поведением / Н. А. Тригуб, О. В. Самохвалова

// Педагогическая диагностика. – 2007. – № 3. – С. 128-159.

55. Храмов В. Н. Формирование культуры безопасности жизнедеятельности у подростков с девиантным поведением / В. Н. Храмов, С. С. Зюбов // Воспитание школьников. – 2013. – № 5. – С. 28-32.

56. Швець Г. Підліток: як йому допомогти / Г. Швець. – К.:Ера, 2004. – 152 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА ДЛЯ УЧНІВ

Дорогий друже!

Ініціативною групою Полтавського національного педагогічного університету проводиться дослідження з питань профілактики вандалізму серед підлітків. Просимо тебе відповісти на запитання. Пам'ятай, що всі свої відповіді анонімні.

Твій вік _____

Стать _____

Обери один варіант відповіді.

1. Коли емоції виходять з під контролю, то я:

- послухаю музику чи подивлюся фільм;
- почитаю книгу;
- зіпсую настрій іншій людині;
- грюкну дверима;
- посиджу у тиші;
- розкидаю різні предмети.

2. Чи ображаєшся ти на сьогоднішній день на будь-кого?

3. Які у тебе відносини з батьками? Чи розуміють вони Вас?

4. Допиши, що, у твоєму розумінні, означає «Вандалізм»:

5. Які міри покарання за вандалізм існують в законодавстві?

6. Яке покарання застосовується у школі за пошкодження шкільного майна?

7. Перед тобою об'єкти культурної та історичної спадщини, а також фото школи. На твою думку, що станеться з ними, якщо їх розмалювати графіті чи зруйнувати якусь частину.

8. Чи вчиняв ти колись вандалські дії і чи маєш бажання їх вчинити?

9. Чи залишав ти колись своє ім'я, ініціали, теги на стінах будинків, під'їздів, чи бажав би це зробити?

10. Чи писав ти своє ім'я на пам'ятниках і скульптурах, чи бажав б так вчинити?

11. Чи здатний ти зіпсувати пам'ятник, скульптуру через суперечку з друзями, «на слабо»?

12. Поясни мотиви названих вище вчинків?

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ!

Додаток Б

Тренінг з попередження підліткового вандалізму в загальноосвітній школі

«Вандалізм та покарання»

Мета: підвищення рівня обізнаності підлітків щодо проблеми вандалізму та мір покарання за його вчинення.

Завдання:

1. Ознайомлення учнів з основними поняттями: «вандалізм», «вандалська поведінка», «правова відповідальність».
2. Інформування учнів про відповідальність і заходи покарання за вандалського поведінку.
3. Розуміння і вираження власного відношення до проблеми вандалізму.

Цільова аудиторія: підлітки 13-14 років.

Час проведення: 60 хв.

Обладнання: плакат, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, клубок ниток.

Хід проведення

1. Організаційний момент - «Привітання» (5 хв.)

Мета: формування у підлітків мотивації на участі в занятті, налаштування на співпрацю.

Ведучий: Доброго дня. Дуже рада зустрічі з вами. Сьогодні ми дізнаємося, що таке вандалізм. Нам необхідно бути освіченими в цій темі саме тому, що таке явище як вандалізм носить шкідливий характер суспільству, в якому ми живемо.

2. Вправа: «Особливе привітання» (10 хв.)

Мета: налаштувати учасників на позитивний настрій.

Ведучий: У Вас є 10 хвилин на те, щоб привітатися один з одним. Є певні умови: кожен з вас говорить своє ім'я, передаючи при цьому клубок з нитками, і кажучи одне слово, яким ви могли б себе охарактеризувати.

3. Розгляд проблемної ситуації (10 хв.)

Мета: введення підлітків у проблему вандалізму теми.

Ведучий: Для початку розглянемо одну ситуацію. Хлопці з шостого класу гуляли у дворі будинку. У одного з них з собою був балончик з фарбою. Він запропонував однокласникам піти в школу і прикрасити вхідні двері. Хлопці підійшли до вхідних дверей і стали на дверях і стінах школи писати нецензурні слова. Сторож, який знаходився в будівлі школи, помітив хлопців і по телефону викликав наряд поліції. Хлопці були затримані і доставлені у відділ поліції.

Питання: Як можна розцінити дії хлопців?

Учні: ...

Ведучий: Чи можна залучити такий вчинок до відповідальності?

Учні: ...

4. Інформаційне повідомлення «Що таке вандалізм?» (10 хв.)

Мета: ознайомлення підлітків з основними поняттями теми.

Ведучий: Давайте спробуємо ознайомитися з поняттям «вандалізм». Вандалізм – осквернення будівель або інших споруд, псування майна на громадському транспорті або в інших громадських місцях а також безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей. Слово має походження від назви вандалів – древні німецькі племена, відомі своїми нападами на Рим і його провінції і величезними руйнуваннями, які цьому заподіювалися.

Питання: Тож, що ж таке вандалізм?

Учні: ...

Ведучий: Також давайте поміркуємо про графіті. Багато людей вважають графіті банальним вандалізмом, та також не мало людей вважають графіті справжнім видом мистецтва, рівноцінним малюванню на полотні чи, наприклад, створенню скульптур.

Питання: А як вважаєте Ви?

Обговорення проблеми з групою підлітків

5. Вправа: «Міра покарання за вандалізм» (20 хв.)

Мета: формування знань у підлітків про заходи покарання за вандалізм.

Ведучий: На сьогоднішньому занятті, ми докладніше розглянемо міри покарання за вандалізм та кваліфікацію діяння вандалізму.

У Кримінальному кодексі України передбачається така відповідальність за вандалізм:

– умисне знищення або пошкодження чужого майна, що заподіяло шкоду у великих розмірах, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Те саме діяння, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років;

– публічна наруга над Державним Прапором України, Державним Гербом України або Державним Гімном України карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на

строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років; – умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам, у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків караються штрафом від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від шести до п'ятнадцяти років;

– знущання над тваринами, що відносяться до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів або з хуліганських мотивів, а також нацькування зазначених тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи

корисливих мотивів, караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців. Ті самі дії, вчинені у присутності малолітнього, караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

– умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду - карається штрафом від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років. Ті самі дії, вчинені шляхом підпалу або іншим загальнонебезпечним способом, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Питання до групи: Які основні види покарання за вандалізм існують в законодавстві України?

Учні відповідають на питання.

5. Підсумки заняття (5 хв.)

Учні по колу висловлюють власне ставлення до проблеми вандалізму.

Навчальне видання

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ І ПРОФІЛАКТИКА ВАНДАЛІЗМУ

Навчальний посібник

Автори: А. О. Любченко, Н. М. Савельєва
Науковий редактор Н. М. Савельєва
Відповідальний редактор – Н. М. Савельєва
Літературний редактор Н.М. Савельєва
Бібліографічний редактор В. В. Орехова
Художньо-технічний редактор А.О. Любченко
Комп'ютерна верстка і дизайн А. О. Любченко
Комп'ютерний набір А. О. Любченко
Коректура авторська

Підписано до друку 10.06.2018 р. Формат 60x84/16.
Гарнітура Constantia. Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум.-друк. арк. 6,51. Обл.-вид. арк. 4,3.
Наклад 100. прим.
Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.